

BRITSKÁ PODPORA BRNĚNSKÉHO DISENTU V 80. LETECH 20. STOLETÍ

BRITISH SUPPORT OF BRNO DISSENT GROUPS IN THE 1980s

PETRA PICHLOVÁ

MZM – Oddělení dějin kultury antitotalitního zaměření (ODKAZ)

ABSTRACT:

The article revolves around technological devices provided for Brno dissenters (in particular to Mr and Mrs Müller) by Jan Hus Educational Foundation, a British charity organisation during the 1980s. Chronological and factual aspects of Brno dissenters' activities are also given due treatment. The article opens with an account of the Müllers' samizdat efforts. Within those, principles significantly impacting their other unofficial struggle, were formed. A crucial event enabling Brno dissenters to get in contact with Jan Hus Educational Foundation was Jiří Müller meeting Roger Scruton in April 1981. Further cooperation could only evolve from there. First financial resources were provided for the purchase of audiotapes for recording certain lectures that were part of Brno home seminars, and an electronic typewriter. Substantial space is devoted to explore the effort invested in procuring up-to-date information technology (computers, printers, encrypted floppy disks). Here the origin of the Czech editor *Morning Star*, devised by Jiří Zlatuška, deserves a note. Chapters on videorecorders and camcorders contribute to understanding the situation. Thanks to the availability of videorecorders, the phenomenon of home cinemas (unofficial film viewing sessions in private homes) and the use of videocameras enabled the production of independent film documentaries. Emphasis is put on dissenting activities' methodological aspect, particularly the forms of conspiracy. The article strives to explore activities both on the Czech and the British sides. The British view of events could be elicited from a detailed study of documents deposited in the Jan Hus Educational Foundation Fund in MZM's sub-collection and from consultations with Barbara Day. The sources used for exploring events on the Czech part include literature now accessible, official documents of those times, as well as consultations with eye-witness activists, particularly Jiří Müller. The present work's objective is to document Czech-British collaboration on unofficial ground in the late 1980s and at the same time emphasize how Jan Hus Educational Foundation assisted independent Czech activities to in their development and expansion.

KEY WORDS: Jan Hus Educational Foundation, Vzdělávací nadace Jana Husa, Jiří Müller, Bronislava Müllerová, Roger Scruton, samizdat, grey zone, conspiracy, audiocassettes, Božena Komárková, electronic typewriter, edition *Prameny*, courriers, videorecorders, home cinemas, home seminars, Tuzex, dubbing, Wolfgang Stock, computer, Barbara Day, Czech editor *Morning Star*, Jiří Zlatuška, printer, encrypted floppy disk, camcorder, videodocumentaries, Petr Oslzlý, Aleš Záboj, Miroslav Pospíšil.

ÚVOD

Obsah naší statě charakterizuje citát z úvodního slova Petra Oslzlého ke katalogu výstavy *Zlevněné zboží*, která se konala ve francouzském městě Rennes roku 1992: „Život bujel a kolotal... přidušován pod pokličkou.“ (OSLZLÝ 2010) Plně totiž vystihuje atmosféru doby, které se v textu věnujeme. Pod šedou pokličkou normalizace v letech 1984–1989 bujely a kolotaly příběhy vzájemné podpory ve snaze vydobýt si prostor svobodného myšlení a tvorby. Těchto příběhů bychom v rámci bývalého Československa mohli najít mnoho. V této práci se věnujeme pouze jednomu z nich, který se týká dění v Brně a je založen na česko-britské spolupráci. Pramen tohoto dění spatřujeme v osobnosti britského filozofa, estetiky a politologa Rogera Scrutona, který stál na počátku spolupráce československých disidentů s britskými vzdělanci a podílel se na zrodu charitativní organizace Jan Hus Educational Foundation (dále JHEF) v Oxfordu. Roku 1981 došlo v Brně

k důležitému setkání Rogera Scrutona s Jiřím Müllerem¹. Během následujících tří let si oba muži a vzápětí i Müllerova manželka Bronislava dokázali vybudovat pevný vztah přátelství a vzájemné důvěry. Nemuseli spolu ani sdílet totožné politické názory, a přesto byli v zásadním přesvědčení – smysluplnosti neutuchající práce na rozšiřování pole svobody – zajedno. Na základech tohoto společného pochopení a oboustranně soustředěné pilné práce mohli manželé Müllerovi neúnavně „žádat“ a Roger Scruton mohl jejich žádosti „plnit“. Tak je třeba také chápat jednotlivé kapitoly této práce, které se věnují konkrétním technickým prostředkům, jež byly do Brna dodávány prostřednictvím JHEF. Každý z nich, ať už se jednalo o počítač, videorekordér či videokameru, sloužil k rozšiřování svobodného konání a myšlení na specifickém kulturním poli.

Při samotném psaní článku jsme se snažili zachytit obě strany mince, tedy aktivity české i britské strany. Britský pohled na danou problematiku nám poskytly dokumenty z fondu JHEF uložené ve sbírce Moravského zemského muzea a konzultace s Barbarou Dayovou². Pohled z české strany nám zprostředkovaly především konzultace s Jiřím Müllerem a dalšími pamětníky, informace z dostupné odborné literatury a dobové oficiální dokumenty. Přestože od ustavení organizace JHEF uplynulo v letošním roce již čtyřicet let, její aktivity na českém poli byly doposud důkladněji zmapovány pouze v knize Barbary Dayové *Sametová filozofie*. Přitom mnohdy právě díky těmto aktivitám mohl český neoficiální život „bujet a kolotat“, v některých případech dokonce s předstihem vůči dění na oficiální kulturní scéně. Cílem naší práce proto není jen doplnění chybějících míst ve výzkumu česko-britských vztahů v druhé polovině 80. let 20. století, ale především analýza vlivu JHEF na rozvoj českých neoficiálních aktivit. V textu se věnujeme pouze technickým prostředkům, které JHEF zprostředkovala brněnskému disentu. Záměrně vynecháváme problematiku britských bytových seminářů konaných v domácnosti manželů Evy a Petra Oslzlých v Brně. Tato problematika je natolik rozsáhlá a bohatá, že si заслужuje samostatné bádání.

SAMIZDAT A PRINCIPY

Jádrem aktivit, které předcházely česko-britské spolupráci a následně se staly její součástí, byla neoblomnost hlavních aktérů. Jiří Müller v knize rozhovorů *Vítězové? Porážení?* odpověděl na otázku Pavla Urbáška, zda uvažoval, jestli se po návratu z vězení³ začne opět věnovat protirežimním aktivitám, následovně: „To určitě. Celé vězení jsem to plánoval. Celé vězení.“ (URBÁŠEK 2005, 593) Těsně po propuštění podepsal ještě v Praze *Prohlášení Charty 77*, text *Prohlášení* přivezl do Brna, kde získal další signatáře. V této době se začal intenzivně věnovat také samizdatové činnosti. Právě v ní primárně spatřoval smysluplnou aktivitu, která dokázala probouzet z nečinnosti nejen samotného autora, ale hlavně čtenáře. V tomto momentu se k neoblomnosti přidal ještě smysl pro vytváření principů a strategií vedoucích k určitému cíli. V následujících řádcích zmíníme základní principy, které se rodily již v samizdatové činnosti manželů Müllerových a podstatnou roli pak sehrály při pozdější spolupráci s JHEF.

Müllerovým hlavním cílem bylo, aby okruh aktivních lidí přerostl uzavřený svět disentu. Zaměřil se proto na jeho propojení s tzv. šedou zónou, jak uvedl v rozhovoru s Petrem Oslzlým: „Uvědomíme-li si, že disidentská společnost byla režimem záměrně uzavírána do ghetta, což bylo také častým tématem samizdatové literatury, tak klíčovou otázkou bylo: Jak z tohoto ghetta ven? Jak vytvořit mosty, kterými lze toto ghetto spojit s ostatní společností? Nejproduktivnějším z takových mostů byl pochopitelně samizdat...“ (OSLZLÝ 1993, 68) Tato snaha o propojování ghetta disentu s širším okruhem společnosti se Müllerovi (a velmi záhy také Bronislavě Koutné, která se za Jiřího Müllera provdala v roce 1979) úspěšně dařila. Rozrůstala se tak nejen samotná produkce jejich vydavatelství původně zamýšleného jen jako reedice *Petlice* Ludvíka Vaculíka, ale rostl také počet odběratelů právě mimo disidentské kruhy, dokonce i v oficiálních strukturách. Patřili mezi ně dle vzpomínek

Obr. 1. Jiří Müller těsně po návratu z vězení na konci roku 1976.

Fig. 1. Jiří Müller upon his return from prison in late 1976.

Obr. 2. Božena Komárková (zcela vpravo) na svatbě Bronislavy a Jiřího Müllerových v polovině července roku 1979.

Fig. 2. Božena Komárková (far right) at Bronislava and Jiří Müller's wedding in mid-July 1979.

Jiřího Müllera i soudci městského soudu v Brně: „Byla zde skupina čtyř soudců, dvě ženy a dva muži. A jedna žena dokonce redigovala nějakou literaturu. Prostě všichni jsme měli zájem. Já jsem měl zájem, abych je nijak neohrozil, aby oni byli dál soudci. Jeden z nich se potom stal předsedou Ústavního soudu.“ (URBÁSEK 2005, 598)

Dalším principem byla důsledná snaha o utajení činnosti: „Müllerovi dodržovali přísná konspirační pravidla: v nejrůznějších oblastech s nimi soustavně či příležitostně a vědomě i nevědomky spolupracovaly desítky osob, které však o sobě navzájem nebyly informovány.“ (PŘIBAN 2018, 515) Jiří Müller sám ve své protirežimní aktivitě rozlišoval dvě roviny: „Vystupování navenek, když je třeba říci něčemu jednorázově ano – ne a pak neveřejné působení na dlouhá léta – v tomto případě z logiky věci musím své chování utajovat, má-li dlouhá léta vydržet. To je velmi racionální a prostý důvod ‚utajené organizace‘.“⁴ Toto utajení, byť s sebou přinášelo značná negativa⁵, opravdu vedlo k dlouhodobé a systematické činnosti samizdatové i vzdělávací bez většího zásahu Státní bezpečnosti⁶.

Typickým rysem činnosti manželů Müllerových bylo pragmatické, racionální využití prostředků moderních technologií. Ve své činnosti i v používání prostředků k dosažení cíle nebyli nikdy statičtí. Stále hledali nové metody, jak svou práci učinit co neefektivnější. Svědčí o tom například poměrně brzké vytváření audionahrávek z přednášek v rámci bytových seminářů u Boženy Komárkové. Nové cesty hledali i v případě, kdy se některé již dosažené prostředky ukázaly jako nedostatečné či zcela nefunkční, jak ukážeme v kapitole o elektronickém psacím stroji. Také ve výběru tiskáren hledali nové, co nejvýkonnější a přitom nejlevnější cesty, nespokojili se s prvním dodaným typem. Ale samotné prostředky ani důsledné dodržování uvedených principů by samo o sobě nestačilo. Potřebovali spojení, který by jim v této dynamické cestě pomáhal.

INICIACE - SETKÁNÍ S ROGEREM SCRUTONEM

Cesty Rogera Scrutona a Jiřího Müllera se poprvé protnuly v dubnu roku 1981. Tehdy se nechal filozof Zdeněk Vašíček přemluvit, aby u sebe v bytě uspořádal seminář se zahraničním přednášejícím. Byl jím právě Scruton, který do Brna přijel z Prahy, kde již nějakou dobu fungovaly bytové semináře založené na spolupráci pražských a britských filozofů, později v součinnosti s JHEF.⁷ Osobní vzpomínky na první setkání Jiřího Müllera s Rogerem Scrutonem se různí. Müller vzpomíná, že dorazil na zmiňovaný Vašíčkův seminář a po jeho skončení se Scrutonem nějakou dobu rozmouval na ulici, kde je nemohlo ohrozit žádné odposlouchávací zařízení. Scruton naproti tomu ve svém reportu uvádí, že se setkali až následující den u Müllerových doma a probírali společně možnou formu vzájemné spolupráce (včetně materiální podpory při vydávání konkrétních samizdatových titulů). Jestli se oba pánové procházeli po městě, nebo si společně prohlíželi samizdatové svazky, není ale v tomto případě důležité. Stejně tak nebyla důležitá ani konkrétní částka připsaná na podporu samizdatových aktivit nebo způsob dodání této finanční podpory. Tím podstatným byl ryze lidský moment jejich prvního i všech dalších setkání – vytvoření vzájemného pouta důvěry. A to se mohlo rozvinout na základě splnění učiněných slibů. Roger Scruton svá slova slibu skutečně dokázal proměnit v konkrétní činy, jak se dozvídáme v Zápisu z jednání výboru Vzdělávací nadace Jana Husa ze dne 23. dubna 1981 v bodu 10: „Jiří Müller: bylo odsouhlaseno, že finanční prostředky připsané Müllerovi budou zaslány ve formě stipendia v případě, že se do tří týdnů neozve, že o ně nemá zájem. Bylo odsouhlaseno, aby mu bylo posláno 100 £ hned.“⁸ Návrh na stipendium pro Jiřího Müllera byl dne 3. května 1981 schválen a vzápětí do Brna poslán.

Při prvním setkání Jiřího Müllera s Rogerem Scrutonem ještě nepadlo rozhodnutí o konání bytových seminářů. Roger Scruton sice tuto formu spolupráce navrhnul, ale Jiří Müller o ní ještě ani nepřemýšlel. Situace se však brzy měla změnit. Nedlouho po této schůzce totiž došlo k nečekané události. Dne 27. dubna 1981 byl na hraničním přechodu

Dolní Dvořiště zadržen karavan, v němž byla pašována prostřednictvím organizace Jana Kavana z Velké Británie do Československa exilová literatura. Zadržení se odehrálo v rámci rozsáhlejší akce s názvem *Delta*, která měla zdiskreditovat velkou část československého disentu. Mezi lidmi, kteří v rámci této akce skončili ve vazbě, byl také Jiří Müller. Po 14 dnech byl sice propuštěn na svobodu, ale samotné zadržení pro něj znamenalo vnitřní zvrat.⁹ Na svou dobu krátký vazební pobyt v řádu dní Müllerovy překvapil. Jiří Müller v e-mailu autorce tohoto článku sdělil: „Jenže ve vazbě mi ukázali výpovědi, které se týkaly našeho samizdatu; bylo toho dost na to, abych ženě napsal v dopise, že to vnímám tak na 7 let.“¹⁰ Uvědomili si, že tentokrát měl Jiří Müller doslova štěstí. Nechtěli jej proto pokoušet tím, že by ihned po propuštění pokračovali v intenzivních vydavatelských aktivitách: „Za této situace jsem měl pocit, že nemusím zrovna druhý den po propuštění vydávat další knihy. A v tom se objevil v Brně Roger Scruton. Nešlo o samizdat a přitom to bylo smysluplné a dlouhodobé.“¹¹ Když se tedy setkali v říjnu 1981 po druhé, nebyly již tématem jejich rozhovoru výlučně samizdatové aktivity, ale celkově vzdělávání, předávání nových informací prostřednictvím osobních setkání a přednášek v rámci bytových seminářů.

AUDIOKAZETY

S organizací bytových seminářů již měl Jiří Müller zkušenosti. Na konci 70. let 20. století totiž stál u zrodu seminářů konaných v bytě filozofky, a především morální autority brněnského disentu, Boženy Komárkové. Byl autorem koncepce seminářů, která spočívala v četbě a následné společné debatě nad přečtenými texty, ve velké míře jejími nepublikovanými esejemi z let 1949 až 1965 (DAYOVÁ 1999, 129). Vzhledem k intelektuální náročnosti seminářů byl okruh pozvaných debatujících hostů omezený. Naopak samotné

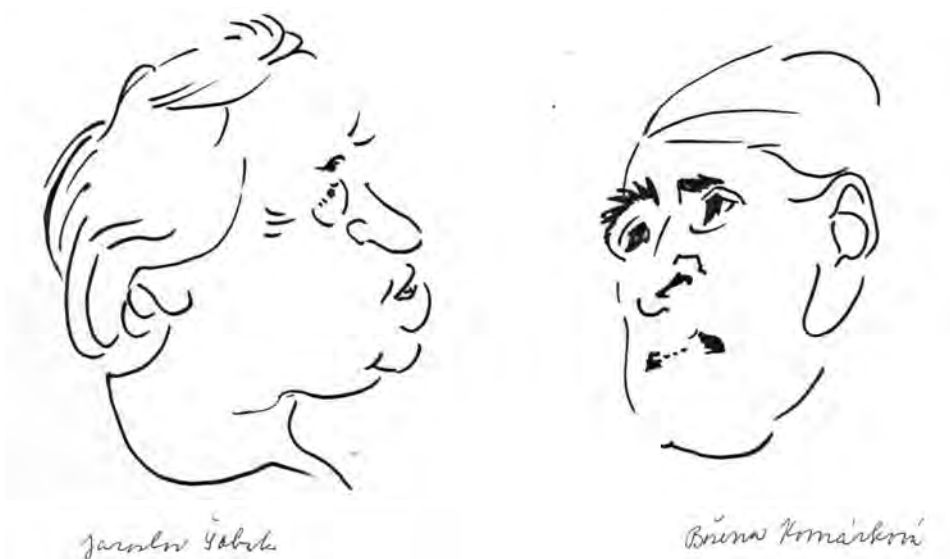

Obr. 3. Roger Scruton.

Fig. 3. Roger Scruton.

Obr. 4. Bronislava Müllerová a Roger Scruton v roce 1991.
Fig. 4. Bronislava Müllerová and Roger Scruton in 1991.

Obr. 5. Josef Vydrář byl nejen plodným debatérem, ale také dokumentátorem. Během seminářů v bytě Boženy Komárkové vznikaly karikatury jejich účastníků. Na tomto obrázku jsou zpodobněni Jaroslav Šabata a Božena Komárková.

Fig. 5. Josef Vydrář was not just a prolific debater but also a documentarist. During seminars in Božena Komárková's home he would create their participants' caricatures. This picture shows Jaroslav Šabata and Božena Komárková.

debaty mohly být podnětné pro širší okruh zájemců. Proto vznesla archivářka a historička Milena Šimsová návrh diskuze nahrávat na magnetofonové pásky¹² a následně je přepisovat. Tím byl průběh seminářů trvale zachycen a navíc rozšířen mezi další zájemce. Přepsáno bylo všech pět setkání nad esejemi¹³ Boženy Komárkové. Mezi hosty patřili Albert Černý, Michael Dymáček, František Korbela, Jaroslav Mezník, Jiří Müller, Zuzana Richterová, Antonín Rusek, Jaroslav Šabata, Jan Šimsa, Martin Šimsa, Jan Tesař, Jan Trefulka, Milan Uhde, Josef Vydrář a Petr Zeman. Přepisy diskuzí vydali manželé

Müllerovi ve svém samizdatovém vydavatelství pod názvem *Rozhovory. Dr. Božena Komárková a její hosté* v roce 1980, oficiálně pak vyšla kniha v roce 1991 s mírně pozměněným názvem *Božena Komárková a její hosté* v nakladatelství EMAN. Právě v jejím úvodu vysvětluje Jiří Müller, co jej vedlo na konci 70. let k organizaci těchto bytových seminářů a následnému vydání přepsaných zvukových záznamů: „Měl jsem pocit, že úvahy paní profesorky, napsané i před několika desítkami let, jsou živé nejen svými tématy, ale především zemitým výkladem a že samotná její osobnost připravuje půdu, na níž se mohou poznávat a sblížovat lidé různých zkušeností a orientací. Doufám, že písemný záznam textů i rozhovorů zprostředkuje myšlení dr. Boženy Komárkové dalším přátelům a vydá i svědectví o kouzlu atmosféry tolerance a vzájemného respektu.“ (KOMÁRKOVÁ – MÜLLER 1991, 9)

Samotné nahrávání seminářů v bytě Boženy Komárkové ještě nemělo souvislost s podporou oxfordské JHEF. Přece jen je ale můžeme považovat za jistý předstupeň této spolupráce. Poskytování prvních finančních prostředků ze strany JHEF se totiž týkalo stejného zvukového nosiče, tedy audiokazet a se stejným účelovým zaměřením. Zároveň ale musíme zdůraznit, že využívání audiokazet nebylo v československém disentu a undergroundu žádnou novinkou. Hudební samizdat se rozvíjel stejným způsobem jako samizdat literární¹⁴ a domácí nahrávání hudby mělo v Československu hlubokou tradici již od 50. let 20. století: „Podomácku ryté rentgenové desky byly ještě dost vzácné, ale lze je již považovat za první z řady podzemních DIY nosičů, které se v Československu objevily. Ve druhé polovině padesátých let je vytlačily masově se rozšiřující magnetofonové pásky a v následující dekádě se celkové společenské uvolňování promítlo také do ediční činnosti státních hudebních vydavatelství.“ (DANIEL 2016, 101) Během normalizace si pak hudební milovníci hledali vlastní cesty k získávání nahrávek, například v rámci tzv. hudebních burz. V oblasti hudby tak bylo kopírování a další rozšiřování audiokazet zcela běžné. Samozřejmě to ale nebylo v případě mluveného slova, navíc se vzdělávacími účely.

Jedna z prvních zaznamenaných podpor směřovaných z Oxfordu do Brna byla spojena s nahráváním přednášek Milana Uehdeho: „Uhde byl považován za prioritního a potřebného uživatele 185 audiokazet. [...] V podstatě šlo o obranu české literatury před zapomněním či předpojatým podáním a o její kritické představení studentům středních škol. Dle všeobecného názoru se toho zhostil obdivuhodně a kazety se setkávají s věrlým přijetím.“¹⁵ Jeho přednášky se konaly nejprve v rámci pokusu o tzv. podzemní „létající“ univerzitu, později i na jiných místech a při jiných příležitostech: „Později jsem pokračoval o něco skromněji, když mě spřátelená rodina Šimsových pro svého syna, který se nedostal na gymnázium, požádala o pravidelnou výuku dějin českého písemnictví. Konala se několik let, přiměla mě neulpívat na negativním vymezování vůči jednotlivým zjevům literární minulosti a na bolestínsky osobních postojích, opírat se naopak o texty a autory, kteří obstáli ve zkoušce času, a snažit se získat pro ně čtrnáctiletého až sedmnáctiletého čtenáře.“ (UHDE 2012, 6) Jiří Šimsa, jemuž byly soukromé přednášky určeny, je nahrával a distribuoval dál: „Jirka rovněž mé promluvy nahrával a nahrávky potom kolovaly po spřátelených domácnostech. Pronikly k adresátům, o nichž jsem předem neměl potuchy, ale kteří se k tomu s velkým odstupem a při náhodných setkáních hlásili ještě v devadesátých letech.“ (UHDE 2013, 399) Dělo se tak již s podporou JHEF.

ELEKTRONICKÝ PSACÍ STROJ

Na začátku dubna roku 1984 navštívil Roger Scruton Brno po třetí. Pomáhal při té příležitosti Jiřímu Müllerovi ve sklepech jejich rodinného domu v Židenicích vázat samizdatové vydání paměti otce Václava Havla. I na základě vlastní zkušenosti pak Scruton spatořoval hmotné potřeby manželů Müllerových primárně v technické vybavení jejich samizdatové dílny: „Přáli by si psací stroj s pamětí, plně by ho využili. Také vázací zařízení a řezačku, obojí je k dostání v Německu. Ve srovnání s Prahou jsou ohromně produktivní a energičtí.“¹⁶ O možnosti nákupu a dopravení elektronického psacího stroje s pamětí¹⁷

pro potřeby brněnského disentu si pak dopisoval s Vilémem Prečanem během května a června roku 1984. Dne 1. května 1984 sdělil Scruton Prečanovi, že má jistou představu o typu a značce stroje i o tom, komu má být určen: „Máme už jasnou představu, jaký typ psacího stroje jim poslat, stejně jako která konkrétní osoba by jej měla obdržet. Jedná se o dost rozměrný IBM electric, s českou klávesnicí. Zakoupíme ho v Německu někdy v průběhu příštího měsíce a doručíme vám ho za předpokladu, že můžete potvrdit jeho řádné doručení Jiřímu Müllerovi do Brna.“¹⁸ O měsíc později, dne 2. června 1984 zasílá Roger Scruton Vilému Prečanovi již zcela konkrétní informace: „Psací stroj, který chceme poslat do Československa, má následující rozměry: 613 × 453 × 177 mm, váží 20,6 kg a je určen Jiřímu Müllerovi do Brna.“¹⁹

Psací stroj byl skutečně poslán do Brna. Jessica Douglas-Homeová přijela do Brna z Prahy dne 16. října 1984, aby se dohodla na podrobnostech konání prvního bytového semináře. Ve své zprávě z cesty mimo jiné zmiňuje, že elektronický stroj s pamětí dorazil k Müllerovým před týdnem a oni pracují na překladu jeho německého návodu. V sobotu 15. prosince 1984 se v bytě manželů Evy a Petra Oslzlých v Pionýrské ulici uskutečnil první seminář, na kterém přednášel britský akademik vyslaný do Československa prostřednictvím JHEF. Následující den navštívil přednášející David Levy manžele Müllerovy. Jedním

Obr. 6. Kromě pisačky, překladatelky a organizátorky byla Bronislava Müllerová především matkou. Na fotografii s dcerou Ruth.

Fig. 6. Besides being a typist, translator and organiser, Bronislava Müllerová's first calling was that of a mother. Here with her daughter Ruth.

Obr. 7. Všechny neoficiální aktivity manželů Müllerových byly zasazeny do koloběhu každodenního rodinného života. Na fotografii rodina Müllerova v roce 1984, tedy zhruba v době třetí návštěvy Rogera Scrutona.

Fig. 7. All the Müllers' unofficial activities were an integral component of everyday family life. This photo shows the Müller family in 1984, i.e. roughly at the time of Roger Scruton's third visit.

z bodů jejich rozpravy se stal samozřejmě také elektronický psací stroj. Z reportu není zcela patrné, zda Müllerovi psací stroj používali. Jediným skutečně zaznamenaným faktem je, že paměť stroje jim připadala pro samizdatové účely příliš malá: „Avšak jeho paměť, 10 stran, je pro jejich účely nedostatečná. Potřebuje něco, kam bude možné ukládat 100 nebo 200 stran.“²⁰ Jiří Müller v e-mailu autorce tohoto článku uvedl, že elektronický psací stroj sice dostali, „jasné je ale to, že se v roce 1984 stroj nepodařilo uvést do provozu.“²¹ V dalších řádcích navíc dodává: „Veškerá produkce nakladatelství [*Prameny*, poznámka autorky] byla buď na obyčejných psacích strojích, nebo počítačích a počítačových tiskárnách. Nic jiného.“²² Naproti tomu Barbara Dayová v knize *Sametová filozofie* uvádí: „První kniha v edici *Prameny* byla napsána na obyčejném psacím stroji, druhá a třetí na psacím stroji s pamětí.“ (DAYOVÁ 1999, 143) Z pohledu použitého stroje jsou skutečně nejzajímavější první čtyři knihy, které v edici *Prameny* vyšly. První (Erwin Schrödinger: *Duch a hmota*), druhá (Viktor E. Frankl: *Lékařská péče o duši*) a čtvrtá (J. P. Stern: *Hitler. Vůdce a národ*) jsou psány na běžném psacím stroji. Jedinou – z hlediska technického zpracování – nevyjasněnou knihou zůstává titul *Bida historicismu* K. R. Poppera, který v edici *Prameny* vyšel třetí v pořadí. Jisté je pouze to, že kniha není psána na mechanickém psacím stroji. Text je totiž zarovnaný do sloupce, čehož by se dle praktických zkušeností opisovačů samizdatu na mechanickém stroji stěží dosáhlo: „Podle mě zkušenosti opisovače na mechanickém stroji nebylo možné zarovnat pravý kraj. To by se muselo propočítávat, což by práci neskutečně komplikovalo, to je mimo realitu.“²³ Vyřešení sporu, zda byla kniha psána na elektronickém psacím stroji, nebo zda byl text připraven jako jeden z prvních zkušebních tisků na počítači a vytištěn na první tiskárně Epson LX 80, však ponecháme k podrobnějšímu výzkumu dalším badatelům. Přesné určení specifických znaků, kterými se liší strojopis od prvních počítačových tisků není vlastním předmětem této práce. Výsledkem této kapitoly je jiné zjištění. Pokud se manželům Müllerovým nepodařilo z technických důvodů využít elektronický psací stroj tak, jak původně plánovali, mohli to považovat za prohru a rezignovat na další snažení. Ale nebylo tomu tak. Naopak i tento zdánlivý neúspěch pro ně znamenal pozitivní zkušenost. Hledali nové cesty, jak danou situaci řešit, a proto své snažení v následujících letech plně soustředili k zajištění počítače. Zároveň je tato zkušenost vedla k větší prozíravosti při zajišťování další techniky. V případě videí a videokamer například žádali takové typy, které by bylo možné v Československu opravit či nejlépe, ke kterým by se v případě potřeby daly sehnat náhradní díly.

KURÝŘI A PŘEDNÁŠEJÍCÍ

Prozíravost provázela manžele Müllerovy nejen při materiálním zajišťování techniky. Se vzrůstajícími zkušenostmi s organizací seminářů a mírou spolehlivosti při předávání informací se zdokonalovali

Obr. 8. Obálka knihy Karla R. Poppera *Bida historicismu*. Překlad edice *Prameny*, 1986.

Fig. 8. Cover of Karl R. Popper's book *The Misery of Historicism*. The *Sources (Prameny)* edition of 1986.

i v konspiračních principech. Důraz na konspiraci přitom nebyl samoúčelný, měl sloužit k co nejdělsímu bezproblémovému fungování jejich aktivit. Také organizace samotných bytových seminářů neproběhla ze dne na den, ale byla pečlivě předem promyšlená, do detailů cizelovaná.²⁴ Jedním ze základních pravidel bylo, aby jména manželů Müllerových nebyla nikterak spojována s konáním seminářů. Proto se nikdy nemohli seminářů osobně zúčastnit. Přednášející se s Müllerovými setkali většinou až následující den po konání přednášky většinou v okrajové části Brna. S nimi pak probírali praktické aspekty spolupráce JHEF s Brnem, které se ve velké většině netýkaly přednášek či jejich odborného zaměření. Jednalo se o materiální pomoc – dodávání techniky pro samizdat, požadavků na knižní tituly či videokazety, ediční plány knih. Často si tyto požadavky museli přednášející zapamatovat, protože z bezpečnostních důvodů u sebe nemohli mít žádné poznámky a už vůbec ne seznamy jmen či adres. Tím se dostávali do nelehké situace, neboť již samotná návštěva ČSSR, starost o bezproblémový průběh přednášky, snaha o co nejmenší nápadnost byla pro člověka navyklého klidnému akademickému bádání velmi vysilující. Proto po jejich návratu docházelo k nepříjemným okamžikům a oboustranným nedorozuměním, když si správně nezapamatovali jména či požadavky ze strany Brna. Zhruba po roční zkušenosti s fungováním bytových seminářů proto přišel Jiří Müller s dalším požadavkem – zřízením samostatné funkce tzv. kurýrů. Přednášející se tak mohli věnovat pouze svým odborným tématům a kurýři byli zaměstnáni předáváním praktických informací.

Rozdělení funkcí kurýrů a přednášejících s sebou navíc přinášelo i další bezpečnostní aspekty. Příjíždějící (přednášející i kurýři) se například nemuseli scházet s Oslzými i Müllerovými v rámci jedné návštěvy Československa. Proto byli jak manželé Oslzli, tak především posluchači, kteří k nim chodili na zahraniční přednášky v menším ohrožení. Nebyli totiž nijak spojováni s Müllerovými, které tajná policie sledovala intenzivně. Rozdělení funkcí mělo navíc chránit i samotné přednášející, kdyby byli náhodou zadrženi a byl jim při té příležitosti odepřen další vstup do Československa: „Müller dospěl k závěru, že je nevhodné zatěžovat vynikající specialisty ‚seznamem nákupů‘ a zbavovat se možnosti využít jejich kvalifikaci v případě, že by byli prohledáni a napříště jim odepřeno vízum.“ (DAYOVÁ 1999, 151–152) Avšak i při rozdělení rolí a schůzek u Oslzých a Müllerových platily bezpečnostní zásady pro samotné kurýry. Většinou se jimi stávali studenti Rogera Scrutona, tedy lidé, kteří neměli žádnou vazbu na oxfordskou JHEF, často o existenci nadace ani nevěděli. Kurýři také nesměli být v žádném blízkém kontaktu s lidmi, které v Československu navštívili, v nejlepším případě je neměli vůbec znát. Pokud by byl některý z kurýrů zadržen a bylo mu odňato vízum, nemělo by mu to činit velké problémy: „Kurýři. Dováželi by peníze, knihy, kancelářské potřeby atd. Věděli by co nejméně o JHEF a o těch, které navštěvují. Neměli by mít v Česku žádné kontakty a nevadilo by (jim), kdyby jim byla odebrána víza.“²⁵

Müllerovi také důrazně trvali na tom, aby příjíždějící kurýři za žádných okolností nepřivázeli ani neodvázeli žádné materiály v češtině. Podobně jako pořadatelé bytových seminářů, měl i Jiří Müller v záloze vysvětlení, jak se u něj zahraniční host ocitnul (totéž vysvětlení musel podat případně i samotný kurýr): „Pokud by kurýra po setkání zajistili a vyslyšeli, měli by dle JM vysvětlit návštěvu následovně: že jsou v Brně turisty a prostě předali pozdravy JM of pana Vladimíra Andrleho z Univerzity v Yorku; je přítelem JM, který emigroval v r. 1967. JM bude vypovídat stejně při případném výslechu.“²⁶ Samotná cesta k ustavení a následnému (z dnešního pohledu) hladkému fungování role kurýrů však nebyla jednoduchá. Vyžadovala časově náročná vyjednávání a činění kompromisů jak na české, tak na britské straně. První doslovné zmínky o návrhu vytvořit samostatnou funkci kurýrů se objevují ve zprávě z cesty Johna Keana z 13.–16. prosince 1985, tedy přesně rok po konání prvního semináře: „Návrh kurýrní služby se setkal s velkým nadšením, a proto jsem si dovolil zorganizovat datum první takové návštěvy.“²⁷ Hovoří se o něm také v Zápisu z jednání výboru Vzdělávací nadace Jana Husa z 21. prosince 1985: „V Brně žádají nezávislou kurýrní službu a táží se, zda by první kurýr mohl přijet 10. ledna. Na jednání jsme

se dohodli, že není možné potvrdit stálou a pravidelnou službu, nicméně se budeme co nejvíce snažit vyhovět jejich potřebám.“²⁸

První ve funkci kurýra se do Brna vypravil Dennis O’Keeffe tak, jak bylo plánováno, tedy 10. ledna 1986. Průběh návštěv všech následujících kurýrů měl být takřka totožný s jeho návštěvou – příjezd v pátek, ubytování v oficiálním hotelu, v sobotu dopoledne návštěva Müllerových s předáním co největšího množství materiálů, které kurýr mohl přes hranice převézt. Odjezd byl naplánován vždy na neděli večer. Rozdělení funkcí kurýra a přednášejícího mělo zajistit lepší praktické fungování technické podpory všech neoficiálních aktivit (tedy nejen přednášek): „Nakonec pár slov o důležitosti systému kurýrů: velmi by přispěl k rozdělení kompetencí ve výměnném procesu s Brnem, a tím by minimalizoval bezpečnostní riziko, tak to aspoň J. M. zdůrazňoval.“²⁹ Pořadatelé bytových seminářů (v případě britských přednášejících manželé Oslzlí) o funkci kurýrů z bezpečnostních důvodů neměli vědět.

Kurýři přijížděli pravidelně, bez předchozího avíza a setkávali se výhradně s Müllerovými, jak uvádí Jiří Müller v rozhovoru s Petrem Oslzlým v knize *Podzemní univerzita*: „Jednou za tři měsíce v sobotu v deset hodin zazvonil návštěvník z Británie. To nebylo třeba domlouvat předem, to bylo fixní. Odjížděli jsme s ním většinou někam do přírody a domlouvali a vysvětlovali jednak věci týkající se přednášek, tedy jednotlivé organizační záležitosti a naše nové návrhy, jejichž realizace závisela na rozhodnutí vedení nadace. Jednak tito messengeri vyřizovali ještě další věci, které přímo nesouvisely s přednáškami, ale s jinou pomocí nadace.“ (OSLZLÝ 1993, 74) Domluva na pravidelných příjezdech kurýrů probíhala delší dobu, Jiří Müller zpočátku navrhoval dvouměsíční intervaly: „Kurýry bude očekávat vždy první sobotu každého druhého měsíce v 10 ráno. Ideálně by měli dorazit v pátek, ubytovat se v hotelu a připravit se na setkání hned v sobotu ráno.“³⁰ Výbor JHEF s tak častou frekvencí nesouhlasil, návštěvy totiž příliš zasahovaly do finančního rozpočtu nadace, a navrhoval intervaly delší. Nakonec se zejména zásluhou

Obr. 9. Petr Oslzlý, Eva Oslzlá, britský hudební skladatel Nigel Osborne a Jaroslav Kořán. U Oslzlých doma v říjnu 1986.

Fig. 9. Petr Oslzlý, Eva Oslzlá, the British composer Nigel Osborne and Jaroslav Kořán. At the Oslzlýs' home, October 1986.

Rogera Scrutona vzájemně dohodli na tříměsíční periodicitě. Poděkování za tyto zásluhy vyjádřil Jiří Müller prostřednictvím kurýra Dennise O'Keefa v lednu roku 1986: „J chce poděkovat Rogerovi za to, že prosazuje, aby mohli kurýři jezdit do Cz pravidelně.“³¹

Je patrné, že již v průběhu ledna 1986 rozdělení funkcí kurýrů a přednášejících fungovalo. Po kurýrovi Dennisi O'Keeffovi se totiž do Brna ve dnech 23.-27. ledna 1986 vydal přednášející hudebník David Matthews. Z jeho zprávy z cesty je patrné, že se s manžely Müllerovými vůbec nesešel a z praktických formalit vyřizoval jen minimum. V následujících letech docházelo k další modernizaci při předávání zpráv. Po dovezení prvního počítače se pro komunikaci mezi Oxfordem (zejména Barbarou Dayovou) a Brnem (výhradně manžely Müllerovými) začalo využívat šifrovaných disket.

VIDEOREKORDÉRY A VZNIK BYTOVÝCH KIN

Před dovezením prvního počítače a zahájením takřka revoluce v oblasti samizdatu, se zájem manželů Müllerových obracel ještě do jiné sféry. A to do sféry (soukromé) kinematografie, která byla vlivem nedostatku techniky v Československu také velmi opomíjená. V první polovině 80. let 20. století byla totiž situace na tuzemském trhu s videorekordéry³² zcela odlišná od možností, které poskytovaly západní země. Zatímco za hranicemi byly videorekordéry i videokazety běžně dostupné a velmi oblíbené, občanům Československa se nabízely jen omezené možnosti. První videorekordéry se pod značkou Tesla objevily na domácím trhu na přelomu let 1983 a 1984. Jednalo se o zkompletované přístroje ze sad dovezených nizozemskou firmou Philips, s níž uzavřel licenční smlouvu závod Tesla v Bratislavě. (DĚD 1987, 256) Vyrábělo se jich ale minimální množství a prodávaly se téměř výhradně v prodejnách Tuzexu. Tam byly k dostání i videorekordéry zahraniční provenience. Jejich cena však byla pro průměrně vydělávajícího člověka³³ astronomická, musel by na něj šetřit více než rok: „Pořizovací cena činila v roce 1983 v Tuzexu 5950 TK (tuzexových korun), o rok později to bylo jen 5000 TK při kurzu 1 : 5 či 1 : 6.“ (VANĚK 2010, 186-187) Kromě nákupu v Tuzexu bylo další možností pořídit přístroj v zahraničí - buď ve výjimečných případech osobně, nebo si jej nechat poslat do Československa jako dar.³⁴

Obr. 10. Roger Scruton a Barbara Dayová v roce 1991.

Fig. 10. Roger Scruton and Barbara Day in 1991.

O možnosti přivést na Moravu videorekordér a spustit projekt tzv. domácích kin diskutovali poprvé manželé Müllerovi s Paulem Flatherem, který přijel do Brna na začátku července roku 1984. Myšlenka dovozu videorekordérů nebyla chvilkovým nápadem, manželé Müllerovi ji měli promyšlenou do detailů včetně dalších aspektů, které by domácí kina mohla nabízet. Základní myšlenka byla stejná jako v případě samizdatu, proto svůj projekt pojmenovali *Most Klub*, tedy snaha o vytvoření překlenutí, mostu z uzavřeného ghetta disidentů směrem k tzv. šedé zóně: „Most Klub: zde je plán na videoklub, který JM popisuje jako most ze současného ghetta, kde se nacházejí disidenti a ostatní, k většinovým občanům (odtud název).“³⁵ Západní technologie a potažmo také filmová produkce mohla lidem z šedé zóny kromě nejnovější filmové produkce nabídnout také reálný obraz společnosti žijící v nesocialistických zemích. Z formálního hlediska Müller zdůrazňoval oficiální legalnost projektu v případě, že by se nepřivázely filmy politicky orientované, ale svým zaměřením přístupné právě širší veřejnosti: „Uvedl Ghándího nebo filmy o Ježíšovi jako ideální příklady.“³⁶ Britská strana zpočátku nadšení manželů Müllerových nesdílala, proces ke schválení tohoto projektu byl postupný a měl trvat ještě delší dobu.

Dne 22. srpna 1984 poslal Jiří Müller Rogeru Scrutonovi dopis, který je průlomový zejména s ohledem na konání bytových seminářů v Brně. Potvrzuje v něm totiž, že brněnská strana je připravena k pravidelné organizaci přednášek; zároveň podává představu o jejich náplni a frekvenci i to, komu jsou primárně určeny. Důležitý je však tento dopis i s ohledem na vývoj projektu videorekordérů. Jiří Müller podává další možný rozměr filmových setkání: „Naši občané vnímají západní filmy a televizní pořady jako kulturní záležitost, na kterou mají legálně právo. Při této příležitosti je možné, aby se setkával velký okruh lidí, kteří by se jindy setkání báli. Jistěže je tento politický výsledek důležitý pro mě osobně. Na tento projekt se však dá nahlížet i jako na kulturní a vzdělávací dle stanov nadace J.H. Je očividné, že se dají tímto způsobem prosazovat některé potlačené lidské a demokratické hodnoty efektivněji a méně nebezpečně než nějak jinak.“³⁷ Zároveň navrhuje, že z praktického hlediska lze videorekordér ze zahraničí do Československa dopravit legálně například jako svatební dar.

Při návštěvě Paula Flathera v listopadu roku 1985 byla již situace v Československu jiná. Oficiální představitelé země si totiž začali uvědomovat viditelné technické zaostávání za ostatními státy. Dne bylo dne 6. března 1985 vydáno *Usnesení předsednictva vlády Československé socialistické republiky o koncepci rozvoje moderních audiovizuálních prostředků v ČSSR*, které umožnilo rozsáhlejší tuzemskou výrobu videorekordérů typu VHS³⁸ (formálně ovšem v dohodě s tehdejším Ministerstvem elektronického průmyslu SSSR), ale také masovější rozšiřování videokazet. Usnesení de facto legalizovalo přítomnost videorekordéru v jakékoliv domácnosti. Tuto změnu podmínek v ČSSR popisují Müllerovi ve zprávě s názvem *Techniques and Politics (Videorecorder in Czechoslovakia)*. Zdůrazňují, že je sice možné vlastnit videorekordér, ale oficiální import filmů a televizních programů je stále podřízen monopolu komunistické strany. Tím byla vyloučena možnost zhlédnout velkou část kvalitní západní produkce uměleckých i dokumentárních filmů. Právě zpřístupnění západních filmů nedotčených komunistickou politikou širokému okruhu lidí z tzv. šedé zóny byl jedním z hlavních důvodů, proč na zakoupení videorekordérů a rozvinutí projektu domácích kin Müller tak naléhal. Import zahraničních filmů přes hranice byl pod přísnou kontrolou příslušníků celní správy, kteří filmy kontrolovali z hlediska ideologické čistoty, případně je pak dále posílali k posouzení na Ministerstvo vnitra. Státní dozor nad vnitrostátní kulturní výměnou filmové produkce se ale s rostoucím počtem soukromých videorekordérů snižoval: „Státní dohled nad mezistátními kulturními styky se značně snížil legalizací soukromého vlastnictví videorekordérů. Video je totiž technickým zařízením, jehož prostřednictvím si kterýkoliv občan může kulturní výměnu soukromě bez obav zařídit.“³⁹ Nezáměrným povolením státu se tak mohlo začít s nekontrolovatelným rozšiřováním a kopírováním videokazet pro „osobní potřeby“. Vzhledem k tomu, že nebylo možné ani důsledně kontrolovat soukromé dovážení videokazet ze zahraničí, mohl Jiří

Müller navrhnout, aby každý přednášející či kurýr přijíždějící do Československa s sebou přivážel videokazety s filmy. Ty pak bylo možno dál kopírovat a distribuovat.⁴⁰

Videorekordér plánovali Müllerovi koupit v Tuzexu, výběr filmů pak nechali v gesci JHEF: „Řekl, že s radostí nechá výběr na nás, filmy, které by ukazovaly morální nebo sociální dilemata by byly dobré, lepší než filmy politické (které by mohly vzbudit zvýšenou pozornost).“⁴¹ Bylo zapotřebí koupit také barevný televizor (v Tuzexu za cca 250 britských liber)⁴², který by mohl kolovat mezi zájemci společně s videorekordérem. Tim by se systém bytových kin citelně zjednodušil.

V polovině prosince 1985 potvrdil John Keane, že se do Brna dostal první videorekordér: „Video dorazilo bezpečně přes Tuzex.“⁴³ Zde je opět na místě připomenout cit manželů Müllerových pro konspiraci. Přestože vše od knih, přes videokazety až k technice objednávali oni, máloco se následně dostalo do rukou právě jim. Podobně jako při organizaci bytových seminářů, i při nákupu a dodávání techniky fungovali především jako zprostředkovatelé. Dnes již těžko zjistíme, komu byl první videorekordér určen. Majitele následujícího videorekordéru, který byl požadován v lednu roku 1986, však již díky zprávě z cesty hudebníka Davida Matthewse známe: „Pokud jste ještě neposlali videorekordér, pošlete ho prosím Miroslavu Pospíšilovi, jako odesílatele uveďte Johna Morisona.“⁴⁴ Sám Miroslav Pospíšil vzpomíná, že videorekordér zakoupil v Tuzexu, a to následujícím způsobem: „Jedním ze způsobů, jak toto zboží získat, byla možnost nákupu v Tuzexu. K tomu musel člověk prokázat legální příjem v konvertibilní měně. Pokud ho měl, mohl si u k tomu určené banky, Československé obchodní banky (ČSOB), založit devizový účet. Toho jsme využili. V mém případě se jeden můj starý přítel v Anglii nechal přemluvit k tomu, že od Husovy nadace⁴⁵ přijal určitý obnos v britských librách, který potom mně poslal jako dar. Příjemcem byla ČSOB, která na základě příjmu těchto peněz založila a vedla librový účet na mé jméno. S těmito penězi jsem potom nakráčel do Tuzexu a zakoupil videorekordér a barevnou televizi. Přístroje byly instalovány v našem rodinném domě v Berkově ulici.“⁴⁶ Právě v domě manželů Pospíšilových v Berkově ulici vzniklo a dlouho fungovalo jedno z prvních bytových kin v Brně. Pravidelně jej navštěvovalo v průměru patnáct diváků z řad jejich přátel, důvěryhodných známých, návštěvníků bytových seminářů či studentů angličtiny z Jazykové školy v Brně, kde Miroslav Pospíšil v té době učil.

Výběr filmů skutečně dlouhou dobu zůstával z velké části v rukou členů JHEF. Základním kritériem bylo prezentovat (především západní) filmovou tvorbu, která v té době nebyla v Československu dostupná. V případě filmových projekcí v domě manželů Pospíšilových se jednalo hlavně o „kvalitní dokumenty (dějiny 19. a 20. století, významné postavy politiky, vědy a kultury, společenské problémy jako lidská práva, otázky rovnosti, ekonomické problémy, ekologické otázky atd.), kvalitní hrané filmy u nás nedostupné (namátkou si vzpomínám *Člověk z mramoru*, *Člověk ze železa*, *Doktor Živago*, *Hair*, *Killing Fields*, *Bitva o Británii*, *Most přes řeku Kwai* a další), záznamy důležitých událostí nebo záznamy výjimečných uměleckých počinů (divadelních představení, koncertů, baletů apod.). Ale rádi jsme promítli i zábavnější kvalitní žánry, pokud se k nám dostaly (namátkou *Sever proti Jihu*, *West Side Story*, *Hello Dolly*).“⁴⁷ Videokazety přiváželi přednášející i kurýři a fenomén bytových kin se začal živelně rozšiřovat. S pomocí JHEF byly na Moravu zprostředkovávány další přístroje. Svědčí o tom například zpráva z cesty kurýra Craiga Kennedyho z dubna 1986, v níž zmiňuje další tři domácnosti, které měly obdržet finanční prostředky pro nákup videorekordéru v Tuzexu.

Videokazety se mezi další zájemce rozšiřovaly kopírováním. To vyžadovalo další technické prostředky, které samozřejmě nebyly v Československu dostupné. V dopise Jessie Douglas-Homeové z poloviny prosince roku 1985 se Jiří Müller dotazuje na možnost zakoupení spojovacího kabelu: „V současnosti u nás není k dostání spojovací kabel, jehož pomocí by se daly propojit videorekordéry a kopírovat obsah z jedné kazety na druhou.“⁴⁸ Ve stejném dopise vyjadřuje prosbu, zda by bylo možné zajistit mikrofon pro potřeby dabingu filmů.

Samotný dabing znamenal pro českou stranu z počátku problém. Filmy překládal zejména Miroslav Pospíšil se svými přáteli. Neměli však tištěné scénáře, a tak museli překládat z poslechu, což představovalo velmi namáhavou a zdoluhavou práci. „První dabingy byly samozřejmě metodou ‚overvoice‘, ale později češtinu namlouvalo i více hlasů.“⁴⁹ Posléze s velkým rozmachem dalších bytových kin začaly dle slov Miroslava Pospíšila vznikat další dabovací dílny. Patřila mezi ně například dílna Aleše Záboje, který se snažil techniku dabingu více profesionalizovat. K dispozici měl videokazetu s filmem v původním znění a zvukový překlad, který byl nahráván během bytového promítání filmu. Při zpracovávání tohoto materiálu mu pak pomáhali další přátelé: „Takže když přišel někdo z mých kamarádů na návštěvu, dostal sluchátka a k původnímu filmu přemlouval překlad tak, abych měl čistý český zvuk. Když to byl Miroslav Pospíšil, tak samozřejmě rovnou překládal. Problém byl v tom, že zvukový záznam se s původním filmem časově rozcházel a musel jsem to technicky řešit kazeťákem s proměnnou rychlostí Sony D6C. Když jsem měl k dispozici čistý český komentář, míchal jsem ho přes bratřův Sony 366 magnetofon při kopírování filmu do kopie.“⁵⁰ K tomuto způsobu dabingu bylo zapotřebí sehnat prázdné audiokazety s netypickou délkou a sluchátka, které nebyly k máni ani v Tuzexu: „Chtějí videa přeložit a pak překlad přehrávat simultánně s filmem. K tomu potřebuji 220minutové prázdné kazety, které jsou v ČSSR nedostupné, a dvojce sluchátka na pořízení překladu.“⁵¹ Ze zprávy z cesty Wolfganga Stocka⁵² z 2. srpna 1986 je patrné, že v této době byl hotov dabing filmů jako například *Killing Fields*, *Doktor Živago*, *Gandhi* a *Jesus Christ Superstar*.

O možnosti využití titulků se začalo jednat až v souvislosti s počítači. První zmínka se objevuje ve zprávě z cesty Barbary Dayové z dubna roku 1987: „Existuje metoda pořízení titulků k filmům pomocí počítače. Můžeme prosím poslat dvě koncovky vedení, které běžně propojuje dvě videa pro účely nahrávání, plus zástrčku Centronix, kterou se propojuje počítač k tiskárně?“⁵³ Na tvorbě programu pro české filmové titulky se podílel Jiří

Obr. 11. Oriana a Wolfgang Stockovi s rodinou.
Fig. 11. Oriana and Wolfgang Stock and family.

Zlatuška s kolegy z Ústavu výpočetní techniky Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně. Princip byl stejný jako v případě mluveného dabingu, během kopie kazety (při propojení dvou videorekordérů) se namísto mluveného slova měly dohrávat psané titulky. Titulkovací program byl vytvořen pro počítač Amstrad, který již manželé Müllerovi využívali v knižní samizdatové produkci. Jiří Zlatuška společně s Wolfgangem Stockem dokonce přemýšleli o tom, že by se západní filmy s titulky mohly rozšiřovat podobně jako knižní samizdat. Do tohoto slibného vývoje však zasáhla sametová revoluce a události nabraly jiný směr: „S Wolfgangem Stockem jsem se o tom asi bavil jako o představě, že by mohlo vzniknout místo, kde by se podobně jako se v samizdatu pořizovaly v *Pramenech* překlady západních knih, dělaly takto titulkované verze západních filmů. Ale podobně jako s plánem připravovat pro londýnský *Linotype* profesionální tisk knih, už na to v souvislosti s koncem režimu nebyl čas.“⁵⁴

POČÍTAČE A SAMIZDAT

Společně s článkem *Techniques and Politics (Videorecorder in Czechoslovakia)*, o němž byla řeč v předchozí kapitole, poslal Jiří Müller v polovině prosince roku 1985 členům JHEF také zprávu s názvem *Information technology (Equipment, Trends and Connection)*, která se zabývala rozvojem informačních technologií v Československu. Zpráva byla úvodem k publikaci, jež měla odstartovat samostatnou řadu edice *Prameny* věnující se výhradně vědě. Jiří Müller považoval informační technologie za stěžejní obor, neboť v tehdejší době mohly poskytnout lidem poznatky o nových metodách komunikace, a tím zvýšit „nezávislost lidí na totalitním režimu“. (DAYOVÁ 1999, 149) Přestože kniha o informačních technologiích nikdy nevyšla, můžeme samotný rok 1985 považovat za rok počátečního impulzu, co se týče zájmu o počítačové technologie v okruhu brněnských bytových seminářů.

Podobně jako videorekordéry, nebyly ani osobní počítače v polovině 80. let 20. století na volném československém trhu dostupné. Státy RVHP sice již v roce 1969 vypracovaly společný program nazvaný *Jednotný systém elektronických počítačů (JSEP)*, v roce 1974 pak přijaly rozhodnutí o společném rozvoji a budování *Systému malých elektronických počítačů (SMEP)* a na základě zahraničních modelů se tuzemské osobní počítače⁵⁵ vyráběly, ale žádný z nich nebyl určen pro domácí užití v dnešním slova smyslu. Velká většina počítačů sloužila pro potřeby školního a univerzitního vyučování, zájmových kroužků programování organizace Svazarm a hraní počítačových her. Pro vlastní potřeby bylo možné zakoupit osobní počítač, podobně jako videorekordér, pouze v Tuzexu.⁵⁶ Jedním z prvních zahraničních modelů, které byly v Tuzexu k dostání, byl japonský počítač značky Sord M5. Kromě něj se v prodejnách objevily i mikropočítače značky ZX Spectrum, později například Atari, Commodore a další. Výjimečně se některé z nich daly koupit v maloobchodních sítích s průmyslovým zbožím. Podobně jako videorekordéry, také počítače se v Tuzexu prodávaly za astronomické částky, navíc vyžadovaly nákup dalšího zařízení, například disketové jednotky či tiskárny.

Poprvé se o možnosti koupit počítač Atari zmiňuje ve své zprávě z cesty kurýrka Cheryl Misakova na konci května roku 1986: „Čsl. občané budou brzy (1. července) moci legálně zakoupit počítač Atari ve speciálních devizových prodejnách Tuzex. [...] J.M. by si opatřil počítač raději takto, než aby si ho nechal přivést ze zahraničí. [...] Je si velmi dobře vědom, co všechno takový stroj dokáže, je oprávněně nadšen představou, jak nesmírně užitečný by byl v ‚nakladatelské práci‘ a v bezpečnostních ohledech (disky se ukryjí snadněji než stohy papíru).“⁵⁷

Podstatné pro další vývoj však bylo setkání s Wolfgangem Stockem na začátku srpna 1986. Předcházela mu rozsáhlá korespondenční jednání mezi Barbarou Dayovou a Rogerem Scrutonem, neboť Stock se vydával do Brna poprvé. Když přijížděl, měl v plánu vyjednat hlavně formality ohledně nákupu zmiňovaného počítače Atari. Návštěva však byla

načasována do zcela jiných podmínek. Wolfgang Stock přijel do Brna 2. srpna 1986 a přesně den předtím začala platit změna celních podmínek pro dovoz osobních počítačů. Celní poplatek byl snížen na 10 % z ceny počítače a 15 % z ceny monitoru. To samozřejmě změnilo i plány manželů Müllerových, kteří začali uvažovat o dovozu stroje lepší kvality ze zahraničí. Nemohli najít lepšího rádce a pomocníka než Wolfganga Stocka. Ve své zprávě z cesty do Brna popisuje situaci následovně: „Vše se v pravidlech celního styku s ČSSR týkajících se dovozu počítačů k 1. srpnu mění – k lepšímu. Doposud byla dovozní cla extrémně vysoká a nejnovějším dostupným ‚počítačem‘ z Tuzexu byl zastaralý Atari 400 XL s 64 KB RAM. Proto požádal o tento. Dovozní clo činí 15 Kčs na 1 KB RAM (tj. cca 1 £), se vším ostatním zdarma. Jelikož ale může zaplatit clo sám v Brně (nikoliv cizinec, který by počítač doručil), platí jen směnný kurs černého trhu. 512 KB by teď přišlo na 200 liber.“⁵⁸

Stock manželům Müllerovým původně navrhl počítač s názvem Amstrad⁵⁹ 8512 s kvalitní jehličkovou tiskárnou. Počítač pracoval ještě s operačním systémem CP/M. Později se však rozhodli pro novější typ Amstrad 1512, který již pracoval s operačním systémem DR-DOS. Ten byl kompatibilní se systémem MS-DOS, který měla všechna tehdy dostupná zařízení IBM PC. Tedy počítače, jež v té době měla k dispozici česká neoficiální scéna, ale i stroje na britské straně. Wolfgang Stock později zaslal bližší technické informace na adresu matky Jiřího Müllera. Müllerovi pak mohli tyto údaje přeposlat dál rodinným příslušníkům nebo přátelům na Západě, kteří se stali oficiálními dárci počítače. Wolfgang Stock byl šťastně zvoleným spolupracovníkem britské nadace i z jiného důvodu. Byl nejen velmi schopný a spolehlivý, ale zároveň měl důležité kontakty v Německu a v Polsku. Mnohá technika pak mohla směřovat do Československa právě z Německa.

Celý srpen 1986 strávila v Brně Barbara Dayová, která se účastnila Letní školy slovan-
ských studií. Této příležitosti využívala také k setkávání s manžely Müllerovými. Mohli si tak upřesnit například celní podmínky dovozu počítače. K tarifům, o kterých již informoval Wolfgang Stock, přidala ještě další podrobnosti – 1 KB vnitřní paměti = 15 Kčs cla, samostatný monitor – 1 cm úhlopříčky monitoru = 22 Kčs cla, v případě tiskárny a dalšího

Obr. 12. Osobní počítač Amstrad 1512.
Fig. 12. Personal computer Amstrad 1512.

Je soussignée madame Anna K O U T N Á, domiciliée au 80/82, rue de La Roquette, 75 011 Paris, France, certifiée par la présente offrir à mon gendre Jiri M O L L E R, domicilié à Chudobova 23, 615 00 Brno, Tchécoslovaquie un ordinateur de marque AMSTRAD (avec monitor et imprimante) en cadeau.

Fait à Paris, Le 15. octobre 1986

Notaire approuvé
Anny Koutná

Vo pour certification matérielle de la signature de Mme ANNY KOUTNÁ apposée ci-dessus
PARIS, le 15 octobre 1986

C. Brody

Obr. 13. Notářsky potvrzené prohlášení Anny Koutné o darování počítače Amstrad Jiřímu Müllerovi.

Fig. 13. Legal document signed by Anna Koutná confirming the gift of Amstrad computer to Jiří Müller.

příslušenství clo odpovídalo 10 % předpokládané ceny v Československu. Celní poplatky byly vyšší, než s jakými členové JHEF počítali. I přesto se na říjnovém setkání výboru nadace usnesli, že W. H. Newton-Smith bude odpovědný za koupi počítače a přípravu českého jazykového programu a Barbara Dayová připraví vývozní formality. Na začátku září roku 1986 objednal Newton-Smith počítač Amstrad 1512 u anglické firmy Maddison Computer System v Oxfordu.

V polovině října roku 1986 byla splněna další formalita. Anna Koutná, matka Bronislavy Müllerové, sepsala u pařížského⁶⁰ notáře oficiální potvrzení, že posílá svému zeťovi dar – počítač značky Amstrad (společně s monitorem a tiskárnou).

Bill Newton-Smith začal zkoumat možnosti přípravy programu pro českou abecedu. Na lednovém zasedání roku 1987 však musel ohlásit, že příprava tohoto programu bude složitější, jak mu sdělil Ralph Walker: „W. H. N. S. se informoval prostřednictvím R. C. S. W., že počítače nemají vlastní program pro zpracování textu, navrhl proto, aby byl místo vytvoření nového programu upraven komerční program pro českou abecedu.“⁶¹ Cena komerčního programu se měla pohybovat kolem 400 liber, i přesto byl tento záměr schválen.

Když se v lednu 1987 vydal do Brna kurýr Michael Potter, měl v instrukcích mimo jiné zadáno informovat manžele Müllerovy o skutečnosti, že počítač Amstrad čeká na transport do Československa. Z důvodu bezpečnosti byla zvolena komplikovanější cesta. Počítač byl z Londýna dopraven letecky do Německa a teprve odtud jej vypůjčeným autem převezla do Brna Marie von Spee. Ve fondu Wolfganga Stocka je uchován doklad o zapůjčení auta hraběnce von Spee v období od 18. do 21. března 1987. V tomtéž fondu je zachován také celní doklad o převozu počítače Amstrad a tiskárny přes hraniční přechod Waidhaus datovaný 19. března 1987. První počítač Amstrad 1512 určený moravskému disentu se tedy do Brna dostal ve dnech 19.–20. března 1987.⁶² V této době se otevřela nová kapitola v historii moravského samizdatu. Chyběl však ještě jeden krok k profesionalizaci výroby samizdatových počítačových publikací – český editor.

Obr. 14. Celní doklad o převozu počítače Amstrad a tiskárny přes hraniční přechod Waidhaus.

Fig. 14. Customs document accompanying the Amstrad computer and printer across the border at Waidhaus.

ČESKÝ EDITOR MORNING STAR

Kromě Wolfganga Stocka a Billa Newtona-Smithe byl další důležitou osobou v záležitosti počítačové techniky Duncan Watt, který navštívil Brno v dubnu 1987. Intenzivně se zajímal o tvorbu českého editoru: „Na základě rozhovoru s JM jsem se rozhodl vytvořit jim textový procesor podle vzoru českého psacího stroje a způsobu psaní háčeků a čárek.“⁶³ Dle Wattovy zprávy z cesty se manželé Müllerovi v dubnu 1987 snažili připojit k počítači tiskárnu Epson LX 80 a zprovoznit program VuMaster. Duncan Watt však musel konstatovat, že bohužel není vhodný pro češtinu a bude potřeba vytvořit zcela nový program. V této souvislosti se v jeho zprávě z cesty poprvé objevilo jméno Jiřího Zlatušky: „Seznámil jsem se s přítelem JM, počítačovým odborníkem, a prodiskutoval s ním specifikace textového procesoru (Jiří Zlatuška, vedoucí výzkumného týmu, zástupce vedoucího Ústavu výpočetní techniky na brněnské univerzitě). Slíbil jsem jim poskytnout WP a dát JZ veškerou dokumentaci, zdrojový kód a kompilátor, aby ho mohl dle potřeby modifikovat. Klávesnice bude založena na české klávesnici z psacího stroje, neboť jsou na ni Češi zvyklí a velice dobře se na ní píše diakritika. JZ neví nic o naší organizaci, ale JM za něj ručí. Procesor musí být hotový do září, neboť JZ bude možná v akademickém roce 1987-88 pracovat v zahraničí.“⁶⁴ Vedle Duncana Watta se o přípravu českého editoru pokoušel ještě Ian Plummer, který prosazoval program Vuwriter společnosti Vuman Computer Systems Limited. Ani tento program však nebyl pro české jazykové prostředí vhodný: „To bylo zcela nepoužitelné pro normální psaní - byl to program, který uměl libovolnou diakritiku k libovlnnému znaku (aspoň pokud si vybavuji), ale ty kombinace se dělaly výskyt po výskytu ručně. Nebylo to pro užítí písaři, rozhodně znalost psaní všemi deseti byla na nic atd.“⁶⁵

Problémy s tiskem i s českým editorem byly vyřešeny v září 1987. Ve své zprávě z cesty píše Wolfgang Stock, aby britská strana zastavila práci na českém editoru: „Zrušte prosím všechny práce ve Spojeném království: Jiřího odborník vytvořil ryzi a dokonaly český jazykový program (disk příkládám), kterým se zobrazují všechna speciální písmena jak na obrazovce, tak na tiskárně. Navrhl jsem, aby součástí programu byly i všechny speciální slovenské, polské a snad i maďarské znaky, což by umožnilo uživateli snadno přecházet z jednoho jazyka do druhého. To se nyní děje. S těmito možnostmi by se program mohl stát samizdatovým standardem po celé střední Evropě.“⁶⁶ V této době již měla brněnská strana editor k dispozici a začala pracovat na prvních publikacích.

Obr. 15. Jiří Zlatuška (první zleva) na konferenci SofSem (Software Seminar) v roce 1986.

Fig. 15. Jiří Zlatuška (far left) at the SofSem (Software Seminar) in 1986.

V lednu 1988 odjel Jiří Zlatuška do amerického Delaware jako hostující profesor. Tam se v polovině března téhož roku poprvé setkal s Rogerem Scrutonem a seznámil ho se svým programem, který nazval *Morning Star*.⁶⁷ Na konci září 1988 poslal Zlatuška Scrutonovi šifrovanou disketu, kde se pod souborem MSUSERSG.MAN skrýval manuál v češtině i angličtině.⁶⁸ Program však nevznikl zcela „na zelené louce“. Zdrojový text napsaný ve volně šířeném programovacím jazyce Pascal poskytl Jiřímu Zlatuškově jeho pražský známý Ondřej Felix. Chyběly mu ale potřebné funkce a měl odlišné ovládání obrazovky: „Takže jsem upravil ovládání obrazovky a rekonfiguroval klávesnici pro tisk. Zkrátka nad tím původním zdrojovým textem jsem postavil editor specificky pro češtinu, pro potřeby tisku knih a pro maximální komfort písárky, která se při psaní všemi deseti ani nemusela dívat na klávesnici. Stejně jako byla zvyklá u psacího stroje.“ (SOUKUPOVÁ 2019) Původní zdrojový text také neuměl dobře tisknout: „Hlavně jsem ale dělal to, aby se ty znaky také daly tisknout na tiskárnách a aby vše šlo co nejlépe s ohledem na produkci ve velkém (např. opakované tisky jedné strany s pauzou poté, aby se štos papírů dal vložit zpět pro tisk druhé strany, atd.).“⁶⁹ Uvažovalo se o možnosti exportu Zlatuškovu softwaru do Polska a Maďarska i o jeho využívání pražským disentem, který do té doby používal čip dodávaný Františkem Janouchem.⁷⁰ Vzhledem k Zlatuškově bezpečnosti však Roger Scruton trval na tom, aby byl nový software prezentován jako program, jenž je již nějakou dobu užívaný za hranicemi: „Nesmí se ale dostat k pražským (disidentským) kruhům z Brna: měli bychom ho prezentovat my jako program běžný na Západě.“⁷¹

TISKÁRNA

Výběr kvalitní tiskárny nakonec představoval větší problém než nákup počítače. Wolfgang Stock přivezl nejprve při své srpnové návštěvě roku 1987 podavač pro tiskárnu Epson LX 80, která se do Brna dostala jako první. Podavač však působil problémy při oboustranném tisku, navíc byl z technických důvodů pomalejší, než si Müllerovi původně představovali.⁷² Další možností byla tiskárna Epson LQ 850 s 24 jehličkami. Později se však nejvíce využívala tiskárna Star, která byla cenově výhodná, navíc umožňovala tisknout ve více kopiích: „Tiskárna STAR má tu skvělou vlastnost, že se do ní vlezou papíry s kopíraky. [...] Proto jsme ji chtěli. Já ji měl doma také a žena dělala bloky řečnické z deseti leteckých papírů (blok = slepení v hřbetu, které umožňovalo tam nasunout kopíraky, aniž by se papíry hnuly).“⁷³ Bylo možné ji používat i v případě opotřebované pásky: „Na tenký papír je možné naráz vytisknout 5 kopií. Je výhodné užívat opotřebovanou pásku, protože na kvalitě pásky je závislý jen originál (a ten lze vyhodit), zatímco kvalita dalších 4 kopií závisí jen na carbon paper.“⁷⁴ Tiskárnu Star později využívali i další Müllerovi spolupracovníci v samizdatových dílnách, v Brně například římskokatolický kněz zbavený státního souhlasu k výkonu duchovní činnosti a v době normalizace dělník v továrně na hasicí přístroje František Korbela.

Bohatá diskuze se vedla nad přednostmi i nedostatky modernějších laserových tiskáren. Zmiňovala se zejména rychlost tisku: „Tyhle laserové tiskárny mají vysoce kvalitní výkon 8 až 10 kopií na minutu (jako xerox), zatímco jehličková tiskárna zvládne jen asi jednu za minutu (tzn. laser je třikrát rychlejší a lepší než eventuální tři jehličkové dohromady).“⁷⁵ Na druhé straně ale stály nesporné přednosti tiskáren jehličkových, například nenápadnost a neurčitelnost původu⁷⁶ či již zmiňovaná možnost tisku ve více kopiích.

Laserovou tiskárnu nakonec koupil až v roce 1989 Jiří Zlatuška, když se vracel z Ameriky a pak ji s pomocí Wolfganga Stocka převezl z Německa do Československa: „Nebylo ale jednoduché mít laserovou tiskárnu – mně se to poštětilo jen díky tomu návratu z dlouhodobého pobytu venku (a také tomu, že jsem laserovou tiskárnu i xerox, které jsem z Německa vezl v autě – z Ameriky jsem letěl do Frankfurtu a tam s pomocí Wolfganga Stocka koupil pro sebe auto, a do něj tiskárnu, kopírku, zásoby tonerů, atd., takže jsem hranice v Rozvadově projížděl autem plným včetně všech sedadel s výjimkou řidiče

podle níž byl jako první vytištěn český překlad knihy Rogera Scrutona *Thinkers of the New Left*, a to na novější tiskárně Epson LQ 850: „Počítač. Je neustále v permanenci; pan G. ho používal, než loni v listopadu odjel do Ameriky, od té doby na něm Broňa přepisuje samizdat. J pracuje na manuálu a třetí osoba se na něm učí pracovat. První knihou na něm zpracovanou je překlad *Myslitelů nové levice*, který už je ve vazbě a zanedlouho poputuje k nám.“⁷⁹ O procesu tisku této knihy jsou v archivu JHEF dochovány nejpřesnější informace. Ve svém dopise adresovaném Rogeru Scrutonovi na konci listopadu roku 1988 Jiří Müller poskytuje detailní popis průběhu tisku: „Na printeru Epson LQ 850 vytisknu 100 kusů knihy *Thinkers of the New Left* za 150 hodin a spotřebuji 15 pásek v ceně 68 £. Tento printer patří k velice rychlým. Čitelnost tisku bude velmi slušná. Výhodou automatického podávání papíru je, že nevyžaduje nepřetržitou obsluhu, je však bohužel dost poruchové zejména při tisku na druhou stranu listu.“⁸⁰

Všechny zmiňované knihy byly tištěny na jehličkové tiskárně. Další možností byl tisk laserový, který však vyžadoval použití profesionálního programu TeX. Kromě knih tak vznikaly i časopisy. Nejvýznamnějším z nich byl *Sociologický obzor*, plánoval se však i tisk dalších: „Kromě edice *Prameny* a časopisu *Sociologický obzor* budeme pravidelně tisknout i bulletin *Otevřeného dialogu* /první číslo bude během měsíce/. Jakmile přijdou další printery Star, budeme uvažovat o dalších časopisech /*Kritický sborník*, brněnská mutace *Střední Evropy*, nový katolický časopis *Velehrad*, jehož první číslo má být v březnu/. Vše ale závisí na tom, zda uspokojíme poptávku po *Sociologickém obzoru* a edici *Prameny*. Počet kopií roste – oba naposledy vydané překlady Arona měly náklad 100 kusů.“⁸¹ Kromě toho uvažovali manželé Müllerovi i o možnosti dodat data na disketách do Velké Británie a tam knihy vytisknout v oficiálním nakladatelství.⁸²

SOCIOLOGICKÝ		
OBZOR		
1980, číslo 2, ročník 3		
Stati		
„Prati-co“ vlastně	Petr Dulskabý	3
O neformálních	Lubor Čep	13
Moskva, jaro 1980	Jindřich Nebo	18
Potřebujeme program?		
Potřebujeme program?	- jay -	28
Čína sociologie	Petr Grán	31
Film a společnost		
Kaufman versus Kundera	ascu	33
Časopisy		
Jeu tak mimochodem	Ivan Tondr	36
Časopis o teoretické politice	- jay -	41
Knihy z antikvariátu		
Chalupného První česká sociologie a odpatky poslední kračuské kritiky: Neubauerova Štátorčá	- jay -	43
Glosy		
Nehrozi krize ze sociologické nadprodukce?	ja	45
Rehabilitace a kognitivní disonance	j	47
Tu knihu bych chtěl číst		
W. G. Function: Pojednání o sociální teorii	- abe -	49
Místo dokumentu – Listárna 51		
Myslenky (Baleuf, Lemm, Marat)		12,17,30,40,42,50

Obr. 17. Obsah samizdatového časopisu *Sociologický obzor* vytvořeného v programu TeX a vytištěného na laserové tiskárně.

Fig. 17. The Table of Content of samizdat journal *Sociologický obzor* made in the TeX program and printed on a laser device.

ŠIFROVANÉ DISKETY

Počítače se však užívaly i k jinému účelu než jen tisku knih. Pro komunikaci mezi Brnem a Oxfordem se brzy po dodání prvního počítače začaly používat šifrované diskety. Ty měly zajistit větší bezpečí v předávání zpráv, navíc nezávislé na činnosti kurýrů. Poprvé se o možnosti používat šifrované diskety zmiňuje Wolfgang Stock v dopise adresovaném Rogeru Scrutonovi dne 21. dubna 1987. Profesionální program⁸³, který popisuje, měl dvojitý efekt – obsah zpráv byl nejen skryt pod individuálním heslem, ale navíc také redukoval velikost souborů na téměř 50 %, takže umožňoval přenést na jedné disketě dvojnásobné množství informací. Obsah zprávy mohl přečíst jen ten, kdo měl daný program a znal podle použité heslo.

V září roku 1987 ve své zprávě z cesty Stock vysvětluje, jakým způsobem se budou šifrované diskety do Brna dopravovat: „Možná budu muset poslat JM také pár technických detailů. Rád bych to udělal jako v minulosti na disku ukrytém v balíčku deseti zbrusu nových disků (disk bude zdánlivě prázdný a bude zapotřebí dvou různých programů pro jeho rozšifrování. Oba již JM vlastní).“⁸⁴ Dovážení prázdných disket ze zahraničí mělo odůvodnění. V Československu v té době nebyly k dostání prázdné 5, 25" diskety kompatibilní s počítačem Amstrad. Nebyla jiná možnost než je dovézt z ciziny.

Kurýr James de Candole ve svém reportu z cesty do Brna ve dnech 8.-11. ledna 1988 tlumočí nadšení manželů Müllerových z funkčnosti principu kódovaných disket. Podle Jiřího Müllera se totiž jednalo o nejbezpečnější formu předávání informací, která navíc mohla obsáhnout i velký objem informací. Skrývání zprávy probíhalo prostřednictvím dvou disket. Na jedné disketě se připravila zpráva, následně se spustil program, který zprávu komprimoval a heslem zašifroval. Tento soubor se nakopíroval na druhou disketu společně s některou populární počítačovou hrou (například šachovou hrou nebo hrou Pac-man) a nastavil se jako skrytý. Dekodování pak bylo jednoduché – po zadání hesla se inkriminovaný soubor odkryl pod ikonou počítačové hry. Kromě tohoto způsobu se používala ještě jedna

Obr. 18. Ukázka šifrovaných disket.
Fig. 18. A sample of encrypted disks.

metoda, a to domnělé mazání souborů. Diskety mohly na první dojem působit jako prázdny, ale pokud nedošlo k zápisu nových souborů, druhá strana dokázala původní soubory obnovit. Šifrovaná disketa byla jednoduše vložena do balíku nových disket, s nimiž při přepravě do nebo z Československa nebyl problém. James de Candole zároveň potvrdil, že veškerá korespondence týkající se počítačové techniky, bude od manželů Müllerových směřována Wolfgangu Stockovi a přes něj Rogeru Scrutonovi. Takto byli z komunikace ohledně počítačové techniky vyňati jak přednášející, tak také běžní kurýři. Skutečně od ledna 1988 se zásadní rozhodnutí ohledně počítačů a další techniky děla prostřednictvím šifrované korespondence na disketách. Pozdější kurýři pouze přivázeli a odváželi materiál bez bližšího obeznámení s danou problematikou.

Šifrované diskety a dokumenty na nich uložené zůstaly po dlouhou dobu nerozluštělné. Až v letech 2019–2020 se díky Jirímu Zlatuškoví našli odborníci, kteří dokázali po více než třiceti letech diskety dekodovat. Zbyňku Mayerovi z Centra výpočetní techniky Fakulty informatiky Masarykovy univerzity v Brně se podařilo převést data z 5,25" disket na dnešní moderní úložiště. Docent Petr Švenda z Katedry počítačových systémů a komunikací z téže fakulty pak dokázal soubory dešifrovat a převést do dnešní čitelné podoby. Díky nim jsou obsahy disket zachovány i pro příští generace badatelů.

VIDEOKAMERA

Z hlediska časové osy byla posledním technickým prostředkem dodaným do Brna videokamera. Tematicky však do celkového obrazu nezávislé kultury zapadá společně s videorekordéry. Po neoficiální distribuci západních filmů totiž vedla cesta přirozeně k pokusům o nezávislou tvorbu vlastní. A podobně jako videorekordéry ani videokamera nebyla v Československu k dostání jinde než v Tuzexu. Oficiální produkce této techniky navíc nebyla dle dobové odborné literatury dokonce ani zamýšlena: „Ostatně v dohledné době se ani s tuzemskou (byť třeba jen kooperační nebo licenční) výrobou videokamer nepočítá. Poněkud jinou otázkou v tomto směru reprezentují kamkordéry, i když i jejich

Obr. 19. Jeden z požadovaných typů videokamery, který se dal skládat ze samostatně dokupovaných komponentů. Tento projekt bohužel nebyl z finančních důvodů uskutečněn.

Fig. 19. One of the required camcorder types which could be assembled using independently purchased components. Sadly, this project was never realised for financial reasons.

rozšíření v informační sféře bude asi minimální. O jejich produkci se v našich podmínkách ještě donedávna také vůbec neuvažovalo. Zprávy společnosti Avex z konce roku 1988 však hovoří o zahájení jejich výroby zhruba v roce 1990.“ (CÍSAŘ 1989, 56–57)

I v této oblasti československý disident hledal a nacházel vlastní cesty. V Praze se první videokamera objevila v druhé polovině roku 1985: „Janouch s Prečanem vybrali společně první videokameru, která se v září roku 1985 objevila ve fotografické brašně v Havlově bytě na nábřeží.“ (RŮŽIČKOVÁ 2001, 476) V Brně se první jednání o záměru zakoupit videokameru odehrály na začátku února 1987 na setkání s Jessikou Douglas-Homeovou: „Velmi by stál o videokameru, aby mohl natočit dokument pro nadaci Jana Husa. Uvítá další návrhy, co přesně by měl nafilmovat kromě těch tří podnětů ode mne. Řekla jsem, že střih by se uskutečnil zde.“⁸⁵ O pár měsíců později, v červnu roku 1987 již sdělili kurýrovi Jamesi de Candolovi konkrétní model: „JM už vybral videokameru. JVC GX-N7 za 699 liber. Tento model je v ČSSR nedostupný. Požadují právě tento, protože je kompatibilní s jejich videorekordérem, jediným typem dostupným v ČSSR a proto tam i opravitelným.“⁸⁶

Videokamera společně s dalším příslušenstvím mohla být zaslána jako dar od Barbary Dayové manželům Oslzlým. Prostředníkem mezi nimi zůstal James de Candole, který skutečně videokameru do Brna přivezl v srpnu 1987.

VIDEODOKUMENTY

Princip produkce literárních, výtvarných ale i filmových a hudebních neoficiálních děl a akcí je pregnantně vystižen v úvodní stati ke katalogu výstavy *Zlevněné zboží: 1986–1989*: „Všichni jsme o nich četli a někteří z nás, kteří měli to štěstí a kterým ještě tajná policie nevezala cestovní pas a mohli někam cestovat, je viděli na vlastní oči – vstupovali do nich a byli uchvázeni jejich typem, atmosférou či kvalitou – malé galerie v ulicích a uličkách Paříže. Při vzpomínce na ně jsme si znovu uvědomovali, jak plošně totalitní moc vše barevné a živé, v latentním zárodku i reálném rozkvětu, v naší zemi zničila. Touha založit takovou galerii ‚pařížského‘ typu a rozsvítit její barevností ulice města Brna byla dalším východiskem a motivem vzniku galerie *Zlevněné*.“ (OSLZLÝ 2010) Technika zprostředkovaná brněnskému disentu oxfordskou JHEF byla pomocníkem k realizaci těchto svobodných záležitostí. Počítače sloužily k předávání nezávislých informací prostřednictvím psaných slov, videokamery pak prostřednictvím mluveného slova a obrazu.

Krátké filmy se staly nedílnou součástí vernisáží právě zmiňované *Galerie - Drogerie Zlevněné zboží*. Tyto výtvarné akce byly pod patronací Petra Oslzlého, Rostislava Pospíšila a Drahomíra Svatoně a svým způsobem korespondovaly se zaměřením bytových seminářů. Výtvarné výstavy totiž neměly být přístupné jen omezenému okruhu zasvěcených jedinců, ale široké veřejnosti. Proto bylo zvoleno „veřejné místo“ prodejny drogerie a zlevněného zboží na rohu Kotlářské a Bayerovy ulice v Brně. Vernisáž měla podobu happeningu a probíhala jednu hodinu před oficiální zavírací dobou obchodu. Výtvarná díla byla rozmístěna v prostoru prodejny, samotný autor obrazů se obléknul do bílého pláště a zastával místo skutečného prodáváče. Celou akci doprovázel hudebník a průběh vernisáže byl filmován. Po ukončení oficiální otevírací doby drogerie se zájemci o nezávislé výtvarné umění, kteří do drogerie přicházeli společně se skutečnými zákazníky, přesunuli do blízké pivnice Praha. Právě tam se promítal film z vernisáže, který zároveň představoval krátký video portrét vystavujícího umělce. Prostředkem k natočení tohoto dokumentu byla videokamera, samotné zhlédnutí pak umožnil videorekordér a přenosná televize, které také poskytla brněnskému disentu oxfordská JHEF.

Galerie - Drogerie Zlevněné zboží byla otevřena 12. listopadu 1986 výstavou kreslíře a malíře Rostislava Pospíšila. Až do roku 1989 zde bylo ve stejné tradici a podle stejného řádu, který byl pevně stanoven, uskutečněno devatenáct výstav dvaceti autorů od malířů, sochařů až po fotografy. Jednou z nich byla také přednášející vyslaná do Brna z Anglie. Vystavující a prodavačkou v jedné osobě se v *Galerii - Drogerii* stala v prosinci 1987 Helen

Obr. 20. Zahájení výstavy v Galerii - Drogerii Zlevněné zboží - socha Stoupání (autor Jan Šimek) v prostoru Kotlářské ulice, Brno 1987.

Fig. 20. The launch of an exhibition at the Cheap Goods Drugstore Gallery in Kotlářská Street, Brno 1987 - statue Rising (sculptor Jan Šimek).

Ganlyová. Na tuto událost vzpomíná v knize Barbary Dayové *Sametová filozofie* následovně: „Rozmarná veselá záležitost, kdy jsem, oděna v bílém plášti, stála za pultem a nabízela zlevněné zboží, zatímco uprostřed místnosti hrála vážně cellistka na svůj nástroj, výtvarníci přicházeli a prohlíželi si mé práce; dostavili se i divadelníci a mezi nimi se motali zmatení zákazníci, kteří si chtěli koupit zubní pastu a náplasti.“ (DAYOVÁ 1999, 172) Na videokameru byla natáčena nejen její výstava v *Galerii - Drogerii Zlevněné zboží*, ale i přednáška v Anglickém klubu.

Hlavním kameramanem tohoto okruhu brněnského disentu se stal Aleš Záboj. Výběr „profesionálního“⁸⁷ kameramana ale nebyl původně plánován z důvodu přísného utajení spolupráce s JHEF. Zde je na místě opět zdůraznit, že o existenci oxfordské nadace kromě manželů Müllerových (a případného tušení pořadatelů bytových seminářů) nikdo nevěděl a vědět nesměl. Nebylo to přitom výrazem nedůvěry vůči přátelům a známým, ale výrazem snahy o nekomplikované dlouhodobé trvání vzájemné spolupráce. Jedině mlčením mohli být chráněni nejen pořadatelé, vydavatelé, ale také široký okruh recipientů těchto akcí. Zpočátku se manželé Müllerovi domnívali, že natočí film o spolupráci brněnského disentu s JHEF, který pak pošlou zpět do Anglie. Film o vzájemné spolupráci však z uvedených bezpečnostních důvodů nakonec nevznikl: „Jsem velice nerad, že jsme nebyli schopni využít videokameru tak, jak jste potřebovali. Původně jsme mysleli, že film o vzájemné spolupráci natočíme sami. Ukázalo se, že to musí dělat kameraman. Nyní už asi rok kameramana máme, natočil i některé jednotlivé snímky /Keane, Levy, Ganly, Matthews/, ale uvědomili

jsme si, že kdybychom chtěli vytvořit ucelený dokument, získal by kameraman nechtěně ucelenou informací o tom, co vše děláme a kdo co dělá. Na druhé straně náš kameraman je velmi schopný a filmy jsou jeho hobby. To nás vedlo k rozhodnutí zkusit dělat vlastní filmy.⁸⁸ Tento primárně zamýšlený filmový projekt realizován nebyl, zato ale díky profesionalitě kameramana Aleše Záboje a nadšení celého „filmového štábu“ bylo uskutečněno mnoho jiných projektů. Kromě video portrétů z *Galerie - Drogerie Zlevněné zboží* mezi ně patřil například film *Moravia* o stavu křesťanských a židovských památek na Moravě.⁸⁹ Na něj pak navázalo několik dalších filmů dokládajících zanedbaný stav církevních památek u nás.⁹⁰ Filmy pak Aleš Záboj dále rozmnožoval; posílaly se do ciziny nebo je využívali autoři sdružení kolem pražského audiovizuálního samizdatu *Originální Videojournal*.

Kromě výtvarného umění a architektury byla další oblastí filmového zájmu místa spjatá s českým hudebním životem. Zajímavým projektem, který v srpnových dnech roku 1989 realizovali společně s kameramanem Miroslav Pospíšil, Petr Oslzlý a David Matthews, byl filmový dokument o prvních letech života Gustava Mahlera. Autoři dokumentu využili skutečnosti, že své dětství prožil Mahler v Kališti. Tedy v krajině, kterou ze svých pravidelných rodinných pobytů na chalupě důvěrně znal Petr Oslzlý. V tomto městečku natočili rozhovor s paní Kratochvílovou, jež vedla hostinec Mahlerova otce, kde se Gustav Mahler narodil. Poté filmaři pokračovali do Jihlavy a natáčeli na dalších místech spjatých se skladatelovým životem: „Byli jsme schopni natočit oba domy, ve kterých tam bydlel, do jednoho z nich se i dostat a nafilmovat byt obývaný Mahlerovými.“⁹¹ Podobně jako předchozí film o stavu církevních památek na Moravě, také tento dokument byl zároveň svědeckým vztahem komunistického režimu k historicky významným místům: „Na nádvoří tohoto domu byl lihovar provozovaný Mahlerovým otcem; budovy stále existují, ale jsou zchátralé a mají být strženy, takže jsme je téměř jistě natáčeli naposledy. Natočili jsme také salon, který býval hotelem Czap, a nyní je to zchátralá hospoda a komunitní centrum, kde se hrály některé z nejstarších Mahlerových skladeb. Tento salon brzy zmizí, protože budova bude brzy sloužit jako sídlo pošty a salon bude rozdělen na kanceláře.“⁹² Filmový dokument později David Matthews nabídl několika televizním společnostem, ale všechny ho bohužel odmítly, protože „technická úroveň snímku neodpovídala jejich standardům.“ (DAYOVÁ 1999, 169) V současnosti je zdrojový, nezpracovaný materiál v délce 4 hodiny a 26 minut dostupný na kanálu Youtube. Dle vyjádření Aleše Záboje film nebyl nikdy zcela upraven a dokončen. Veřejné uvedení filmu, jistě zajímavého i pro současné hudební badatele, zůstává zatím nesplaceným dluhem.

ZÁVĚR

V dubnu roku 2021 uplyne čtyřicet let od prvního setkání Rogera Scrutona s Jiřím Müllerem, které iniciovalo spolupráci brněnského disentu s JHEF. Díky navázání tohoto kontaktu mohlo dojít nejen k pravidelnému pořádání bytových seminářů se zahraničními přednášejícími, ale především k výraznému technologickému pokroku v samizdatu, mohla vzniknout bytová kina, mohly být natáčeny filmové dokumenty. Během oficiálně netolerovaného, ale o to intenzivnějšího kontaktu manželů Müllerových s Rogerem Scrutonem v letech 1981–1989 přicházely vzestupy i pády. A to jak v oblasti pracovní, když se několik domlovaných projektů nepodařilo vlivem různých okolností uskutečnit nebo od nich bylo časem upuštěno. Tak v oblasti osobní, když byl jejich přímý kontakt v červnu roku 1985 násilně přerušen Scrutonovým zadržením v Brně a následným vyhoštěním z Československa. Obě strany musely navíc ze začátku překonávat těžkosti jazykové bariéry. Těchto osm intenzivních let přirozeného životního koloběhu cest vzhůru i dolů však zanechalo výraznou stopu v československé neoficiální kulturní historii, zřetelně patrnou i po čtyřiceti letech. Stopy nejvýraznější jsme se snažili zachytit v této práci.

Jádro představují zejména kapitoly věnované videorekordérům, počítačům, tiskárnám, českému editoru, šifrovaným disketám a videokamerám. Právě v těchto oblastech oxfordská

JHEF skutečně zaplňovala mezery, které vznikly v důsledku omezenosti totalitního režimu. Tento kontrast technické zaostalosti komunistického Československa na jedné straně a příliv moderní techniky železné oponě navzdory na druhé straně jsme se snažili v naší práci zdůraznit. Ještě větší důraz jsme však kladli na fakt, že příliv moderní techniky nebyl samoučelný, ale všechny prostředky byly maximálně využity ve prospěch kulturního života. Velký podíl na tomto bohatém dění měl neobyčejně aktivní a energický okruh brněnského disentu. Tato aktivita usměrňovaná systematickostí manželů Müllerových umožnila vytvořit z Brna v druhé polovině 80. let 20. století autonomní centrum nezávislé na dění v hlavním městě. Právě v Brně vznikl první český editor, byly systematicky tištěny samizdatové knihy na počítačích, v programu TeX byl připravován k tisku časopis *Sociologický obzor*, jenž měl oficiální redakci v Praze. Díky nevšednímu talentu a tvůrčímu zapálení Petra Oslzlého a jeho přátel představují brněnské neoficiální aktivity v rámci *Galerie - Drogerie Zlevněné zboží* výraznou kapitolu v dějinách československého výtvarného umění. Opmenout nemůžeme ani osobnost Miroslava Pospíšila a jeho okruh žáků sdružujících se v brněnském Anglickém klubu. Všechny tyto tvůrčí aktivity byly více či méně spojeny s působením Rogera Scrutona a JHEF. Bez vzájemné interakce této výrazné britské osobnosti a specifického brněnského prostředí by k takovému kulturnímu rozvoji nedošlo.

V některých oblastech brněnský disent dokonce mohl časem předběhnout samotné oficiální dění. Kopírování kvalitních filmů západní produkce s profesionální počítačovou výrobou českých titulků a ofsetový tisk samizdatových knih v programu TeX měly být dalším stupněm neoficiálního, a přitom tak živého kulturního bujení a kolotání. Do tohoto slibného vývoje zasáhla sametová revoluce a veškeré dění tím dostalo jiný směr. Je proto mylné domnívat se, že disent (i underground) pracoval pouze s primitivními prostředky „doma na koleně“. Touto prací jsme chtěli ukázat, že pod pokličkou normalizace (nebo snad právě díky ní) působili v neoficiální sféře nejen odborníci, ale především houževnatí, pilní lidé, kteří si za každých okolností dokázali najít cestu ke svobodnému cíli.

PODĚKOVÁNÍ

Poděkování náleží v prvé řadě Jiřímu Müllerovi za rady, připomínky, podnětné kritiky, mnohá osvětlení, lidskou i odbornou podporu. Za neúnavné konzultace děkuji Barbaře Dayové, Miroslavu Pospíšilovi, Michalu Příbáňovi, Petru Švendovi, Aleši Zábajovi a Jiřímu Zlatuškoví.

VĚNOVÁNÍ

Práce je věnována památce Bronislavy Müllerové a Rogera Scrutona, bez nichž by se mnohé z popisovaného vůbec nestalo.

Recenzovaný odborný článek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury (DKRVO, MK000094862).

POZNÁMKY

- ¹ Jiří Müller (*1943) patří k nejdůležitějším představitelům brněnského disentu. Na konci 60. let 20. století studoval na Českém vysokém učení technickém v Praze a stal se jedním z vůdců studentského hnutí. V roce 1971 byl zatčen a odsouzen na pět a půl roku vězení za rozšiřování letáků, které upozorňovaly občany na jejich právo nevolit. Po propuštění z vězení podepsal jako jeden z prvních Prohlášení Charty 77 a samotný text rozšířil i mimo Prahu. Od druhé poloviny 70. let 20. století se intenzivně věnoval rozvoji neoficiálních aktivit na Moravě.
- ² Barbara Dayová (*1944) je divadelní historička, spisovatelka a překladatelka. Od poloviny 80. let 20. století úzce spolupracovala s JHEF, podílela se na organizaci přednášek britských akademiků v rámci bytových se-

minářů v Praze i v Brně. Velké zásluhy měla také na rozvoji dalších neoficiálních aktivit československého disentu.

- 3 Jiří Müller byl zatčen v listopadu 1971 a o rok později odsouzen k trestu ve výši pět a půl roku za podvracení republiky (organizoval výrobu a distribuci letáků k volbám do zastupitelských orgánů). Propuštěn byl v prosinci 1976. (PRIBÁŇ 2018, 514)
- 4 E-mail Jiřího Müllera autorce článku ze dne 12. května 2020.
- 5 „Protože když jsem dělal něco, co jsem si plánoval na pět nebo na deset let, tak jsem to dělal proto, že jsem měl promyšleno, jak a proč. Ne proto, abych se tím pochlubil svým přátelům, že dělám takovouhle věc. Tak jsem považoval za naprosto potřebné jim o tom nepovídat. A tím se pro mě a pro mou ženu – mě to netrápilo, ale mou ženu to trápilo hodně – vytvářela situace, kdy řada lidí se domnívala, že nastal nějaký zlom v mém životě a že my nejednou nic neděláme. Třeba si živě pamatuji, jak jeden můj přítel přišel sem k nám, že nám chce pomoci z deprese. Až do těchto podob to šlo.“ (URBÁŠEK 2005, 597)
- 6 V Archivu bezpečnostních složek je zachováno několik svazků vážících se k činnosti JHEF. V první řadě se jedná o svazky z fondu Hlavní správy rozvědky SNB, reg. č. 12402 I. S (tematika svazku „Emigrace ve Velké Británii“). V podsvazku s reg. č. 12402/126 I. S a krycím jménem „Nadace“ byla evidována Barbara Dayová, údaje k ní můžeme najít také ve fondu Správa sledování SNB (SL), pod arch. č. SL-146 MV (krycí název „Ali-2“). Údaje k osobě Rogera Scrutona jsou zachovány ve sbírce Svazků kontrarozvědného rozpracování (KR) pod arch. č. KR-845942 MV. Žádný z dokumentů se však netýká jejich spolupráce s Jiřím Müllerem či s někým jiným z oblasti brněnského disentu. Pozornost příslušníků StB byla soustředěna pouze na jejich působení v Praze, především na styk s některými pražskými intelektuály (zejména s Alenou Hromádkovou), popř. na pomoc při rozšiřování nelegálních tiskovin. O rozsáhlém vlivu JHEF na rozvoj nejen samizdatu, ale i dalších kulturních aktivit v Brně, neměla tajná policie dle zachovaných dokumentů ani potuchy. Stejně tak neměla tušení o spolupráci manželů Müllerových s JHEF.
- 7 Zakladatelé Jan Hus Educational Foundation se setkali v červenci 1980, první oficiální zasedání se konalo 10. listopadu 1980. JHEF pak byla oficiálně zaregistrována v dubnu 1981 a v červnu téhož roku se uskutečnila první sbírka nadace.
- 8 „Jiří Müller: agreed that funds permitting Müller would be sent a stipend if we have not heard within 3 weeks that he does not want one. Agreed to send him £ 100 immediately.“ Zápis z jednání výboru Vzdělávací nadace Jana Husa z 23. dubna 1981, uloženého ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 9 Důležitou roli však hrál také fakt, že trestní stíhání Jiřího Müllera pro podvracení republiky propuštěním neskončilo. Ukončeno bylo až v polovině prosince roku 1989.
- 10 E-mail Jiřího Müllera ze dne 12. května 2020.
- 11 Tamtéž.
- 12 V podsбірce Oddělení dějin kultury antitotalitního zaměření (dále ODKAZ) jsou uloženy tři audiokazety s nahrávkami debat v bytě Boženy Komárkové. Jedná se o debaty nad eseji *Užitečnost a spása a Marxismus a křesťanství (Rozhovor o komunismu a křesťanství)*.
- 13 Jednalo se o eseje: *Pokrok jako víra současnosti* (debata 25. února 1978), *Marxismus a křesťanství* (debata 11. března 1978), *Užitečnost a spása* (debata 15. dubna 1978), *Život zdarma* (debata 20. května 1978) a *Intelligence a její funkce* (debata 10. června 1978).
- 14 Mezi nejvýraznější postavy hudebního samizdatu rozšiřovaného především prostřednictvím audiokazet patřili zejména Mikoláš Chadima (produkční label *First Records*) a Petr Cibulka (label *Samizdat Tapes Cassettes and Videos*, zkráceně *S. T. C. V.*).
- 15 „Uhde was judged to be all-important, and seriously in need of his 185 tapes. [...] Basically the idea is to rescue Czech national literature from oblivion and bias, and present it critically to high school children. They all think he has done this admirably, and that everybody listens to the tapes with fervent approval.“ Zpráva z cesty Rogera Scrutona z 3.-9. dubna 1984, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 16 „They would love to have a typewriter with memory, and would certainly make good use of it. Also a binding and a cutting machine (both available in Germany). In comparison with Prague they are extremely productive and energetic.“ Tamtéž.
- 17 Je třeba rozlišovat mezi elektrickým a elektronickým psacím strojem. Elektrický psací stroj se používal bez paměti, kdežto elektronický psací stroj fungoval tzv. dvoukrokově: „napsaný text se nejdříve ukládal do paměti a až ve druhém kroku na papír“. (PRIBÁŇ 2018, 44) Vedle krátkodobé paměti (zhruba 100 znaků) mohly stroje disponovat také externí paměti ve formě mechaniky na 5, 25" disky.
- 18 „We now have a clear idea of the typewriter we wish to send, and of the person who should receive it. It will be a fairly bulky IBM electric, with Czech keyboard. We will buy it in Germany over the next month or so, and deliver it to you, provided you can confirm that you will be able to deliver it to Jiří Muller in Brno.“

- Dopis Rogera Scrutona adresovaný Vilému Prečanovi ze dne 1. května 1984, uložený ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 19 „The typewriter that we wish to send to Czechoslovakia has the following dimensions: 613 × 453 × 177 mm, and weight 20, 6 kilos. It is to go to Jiri Muller in Brno.“ Dopis Rogera Scrutona adresovaný Vilému Prečanovi ze dne 2. června 1984, uložený ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 20 „However its memory, ten pages, is insufficient for their purposes. He needs something that can store 100 or 200 pages.“ Zpráva z cesty Davida Levyho z 14.–17. prosince 1984, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 21 E-mail Jiřího Müllera autorce článku ze dne 13. července 2020.
- 22 Tamtéž.
- 23 E-mail Michala Přibáně autorce článku ze dne 21. července 2020.
- 24 V tomto momentu se také do značné míry odlišovaly semináře probíhající v Praze a v Brně. Byl by tato síť seminářů podporována toutéž nadací JHEF, průběh se značně lišil. V Praze byly semináře tzv. otevřené, přístupné všem, věděl o nich široký okruh disentu i nonkonformní mládeže. Často se proto stávalo, že semináře navštěvovali posluchači i z jiných důvodů než z čisté touhy po vzdělávání. Také samotné semináře byly pod drobnohledem Státní policie. V Brně tomu bylo jinak. Semináře byly pečlivě koncipované s ohledem na maximální bezpečnost přednášejících i posluchačů a na dlouhodobost vzájemné spolupráce. Také z tohoto důvodu nebylo žádoucí, aby přednášející přijížděli do Brna přes Prahu, kde by na sebe téměř jistě upoutali nežádoucí pozornost Státní policie. Většina přednášejících proto přilétala z Londýna do Vídně a odtud pokračovala do Brna autobusem přes mikulovský hraniční přechod: „Byla to nejkratší cesta a navíc přechod v Mikulově měl pověst docela tolerantního zacházení.“ (OSLZLÝ 1993, 14)
- 25 „Messengers. These would carry in money, books, stationery supplies etc. They would know as little as possible about the JHEF and about who they were visiting. They would have no personal contacts in Czecho, and it would not matter (to them) if they lost their visas.“ Zpráva z cesty Barbary Dayové z 31. března – 8. dubna 1986, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 26 „Should a messenger be detained and questioned after a meeting, JM would like them to explain their visit as follows: that they are a tourist in Brno, and were simply bringing greetings to JM from Mr. Vladimír Andrlé of the University of York: this is a friend of JM’s who emigrated in 1967. JM will provide this same story as well should he be questioned.“ Zpráva z cesty Craiga Kennedyho z dubna 1986, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 27 „The proposal for a messenger was greeted with great enthusiasm, and I therefore took the liberty of arranging time and date of the first such visit.“ Zpráva z cesty Johna Keana z 13.–16. prosince 1985, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 28 „Brno have requested an independent messenger service, and asked if the first courier could arrive on Jan 10. The meeting agreed that it could not confirm a permanent and regular service, but that it would do its best to fulfil needs.“ Zápis z jednání výboru Vzdělávací nadace Jana Husa ze dne 21. prosince 1985, uložený ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 29 „Finally, a word about the importance of the messenger system: it would greatly contribute to the separation of functions in the exchange process with Brno, thereby lessening the chances of security blunders, or so J. M. stressed.“ Zpráva z cesty Johna Keana z 13.–16. prosince 1985, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 30 „he will expect messengers on the first Saturday of every second month at 10:00 am. Ideally, they should arrive on Friday, set themselves up at a hotel and be prepared to meet first thing on Saturday morning.“ Zpráva z cesty Craiga Kennedyho z dubna 1986, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 31 „J wants to thank Roger for pushing for messengers to come to Cz regularly.“ Zpráva z cesty Dennise O’Keeffa z 10.–12. ledna 1986, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 32 Oficiálně se mělo užívat termínu „magnetoskop“, který byl schválen 11. ledna 1978 Subkomisí pro záznam signálu Úřadu pro normalizaci a měření a následující rok zakotven ve státní normě ČSN 34 5117 – *Magnetický záznam obrazu. Návosloví*. Tento název, který měl být „logickým dokončením paralely magnetofon – magnetoskop“, však v českém jazyce nezdomácněl. (MILLEROVÁ – NOVÁK – ZEMAN 1987, 286).
- 33 Průměrná hrubá měsíční mzda zaměstnanců v civilním sektoru národního hospodářství v roce 1984 činila dle Českého statistického úřadu 2 875 Kč, v roce 1985 pak 2 920 Kč. (DOLEŽAL 2006)
- 34 V tomto případě ale musel kupující počítat s vysokým celním poplatkem, který činil 30 % z odhadnuté ceny videorekordéru (v polovině 80. let 20. století činil odhad ceny 20 000 Kč).
- 35 „Most Klub (meaning bridge club): this is the video club project, described by JM as building bridges out of the current ghetto where dissidents and others find themselves to the rest of the population (hence the name).“ Zpráva z cesty Paula Flathera z 6.–16. července 1984, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.

- 36 „He cited Ghandi, or films about Jesus as ideal examples to bring in.“ Tamtéž.
- 37 „Our population feels western films and TV programme as a legal cultural matter. Therefore, there are possibilities to concentrate, by this occasion, a great circle of people, who would otherwise be afraid to meet together. Of course, this political result is important for me personally, but the project can be also understood as a cultural and educational project according to the statute of J. H. Fund. It is clear, that some suppressed human and democratic values can be propagated in this way more effectively and less dangerously, than in other ways.“ Dopis J. (Jiřího Müllera) Rogeru Scrutonovi datovaný 22. srpna 1984, uložený ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 38 V roce 1985 se začal v Bratislavě vyrábět v licenci firmy Philips z dodávaných rozložených sad „tuzemský“ videorekordér Tesla VM 6465. Stál 19 800 Kč a kromě Tuzexu jej bylo možné koupit v prodejnách Tesla (za tuzexové poukázky), ale i v maloobchodní síti Obchod průmyslovým zbožím, popř. ve vybraných obchodních domech. (KOVANDA 2010, 27–28)
- 39 „State supervision on inter-state cultural exchange is reduced considerably by the legalization of video-recorder private ownership. Videorecorder is namely a technical device, by means of which any citizen can arrange the cultural exchange privately and no barrier of fear occurs.“ Zpráva *Techniques and Politics (Videorecorder in Czechoslovakia)*, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 40 Z bezpečnostních důvodů byli zahraniční přednášející poučeni, že při případném zadržení a dotázání se na původ videokazet, které mají s sebou, mají vysvětlit, že si je zakoupili pro vlastní potřebu na letišti ve Vídni.
- 41 „He said he was happy to leave the choice up to us, films which showed moral or social dilemmas would be fine, rather than political films (which might attract increased interest).“ Zpráva z cesty Paula Flathera z 14.–18. listopadu 1985, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 42 Tamtéž.
- 43 „Video has arrived safely through Tuzex.“ Zpráva z cesty Johna Keana z 13.–16. prosince 1985, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 44 „If the last videorecorder has not been sent yet please send to: Miroslav Pospíšil. Sender: John Morison.“ Zpráva z cesty Davida Matthewse z 23.–27. ledna 1986, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 45 O existenci JHEF Miroslav Pospíšil dlouhou dobu nevěděl, byť byl hlavním tlumočником bytových přednášek. V e-mailu autorce tohoto článku uvedl, že tušil o vysílání zahraničních přednášejících prostřednictvím nějaké skupiny či organizace, ale o jejím názvu se dozvěděl až mnohem později.
- 46 E-mail Miroslava Pospíšila autorce článku ze dne 19. května 2020.
- 47 Tamtéž.
- 48 „At present time it is impossible for us to buy here a cable, that can connect video out terminal to the video in terminal of another video recorder for tape to tape transfer.“ Dopis Jiřího Müllera Jessice Douglas Homeové ze dne 12. prosince 1985, uložený ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 49 E-mail Miroslava Pospíšila autorce článku ze dne 19. května 2020.
- 50 E-mail Aleše Záboje autorce článku ze dne 29. července 2020.
- 51 „Hence, they need **220 minute** blank cassette tapes, which they cannot get in Czech., and two sets of headphones for making the translation.“ Zpráva z cesty Cheryl Misakové ze dne 27. května 1986, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 52 Wolfgang Stock (*1959) pochází z německého Hannoveru, ale historii a politické vědy studoval na univerzitě v Oxfordu. Tam se také seznámil s činností JHEF a začal s ní spolupracovat. Byl v těsném kontaktu nejen s disidenty v Československu, ale také v Polsku.
- 53 „There is a method of putting subtitles onto video films by using a computer. Please can we send the two ends of the lead which normally links video to video for recording, plus the Centronix plug which normally connects computer to printer?“ Zpráva z cesty Barbary Dayové z 11. – 25. dubna 1987, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 54 E-mail Jiřího Zlatušky autorce článku ze dne 21. července 2020.
- 55 V roce 1984 se v podniku ZPA Nový Bor začal vyrábět počítač IQ 151, následně byla každý rok zahájena výroba nového typu počítače. V roce 1985 PMD 85, v roce 1986 Tesla Ondra, roku 1987 ve Skalici vznikla řada počítačů Didaktik a v roce 1988 začalo mikropočítače vyrábět i JZD Slušovice pod názvem TNS (Ten Náš Systém).
- 56 Bylo také možné sehnat jednotlivé součástky a z nich si počítač seskládat svépomocí. Počítačových nadšenců bylo v této době poměrně hodně, na oficiální úrovni se mohli sdružovat ve skupinách pod dohledem Svazarmu. Častější ale bylo samostudium a „samovýroba“ ve skryté domova.
- 57 „It will soon (July 1) be possible for Czech. citizens to legally buy Atari computers at a special foreign currency store called Tuzex. [...] J. M. is very keen on acquiring a computer in this manner, as opposed to having one from abroad brought in. [...] He is well aware of just what such a machine can and cannot do, and

- is rightly enthusiastic about the immense help it would be in the 'publishing business', and in security matters (disks are easier to hide than stacks of paper)." Zpráva z cesty Cheryl Misakové z 27. května 1986, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 58 „Everything has changed in CSSR's custom laws concerning computer imports by 1 August - - to the better. So far, import duties for computers were extremely high and the most advanced 'computer' to be bought from Tuzex was the old fashioned Atari 400 XL with 64 KB RAM. Therefore, he had asked for this one. Now, the import levy is 15 KčS per 1 KB RAM (=approx. 1 Pound Sterling), with all periphery free of charge. But since the levy can be payed in Brno by himself (and not by the delivering foreigner) the black exchange rate applies, only. 512 KB would now cost some 200 pounds levies." Zpráva z cesty Wolfganga Stocka z 2. srpna 1986, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 59 V Evropě byl Amstrad známější pod názvem Schneider.
- 60 Anna Koutná byla odejita do pařížské emigrace z důvodu podepsání Charty 77 v roce 1981.
- 61 „W. H. N. S. reported through R. C. S. W. that as the computers did not have their own word processing programme, he now proposed that a commercial programme should be adapted for the Czech alphabet, instead of writing a new programme." Zápis z jednání výboru Jan Hus Educational Foundation z 17. ledna 1987.
- 62 Další počítače Amstrad získali Josef Exner z pražské Jazzové sekce a Vladimír Turek ze Znojma. Vladimíru Turkovi a Františku Korbelovi byla později zaslána také tiskárna Star.
- 63 „As a result of my discussions with JM I decided to write them a word processor based on the Czech typewriter layout and method of acceting characters." Dopis Duncana Watta Barbaře Dayové datovaný 17. dubna 1987, uložený ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 64 „I met a friend of JM who is their computer expert and discussed the specification of a word processor with him (Jiří Zlatuška: Head of Research Team, Vice-Director of Computer Science Department, University of Brno). I agreed to write a WP for them and provide JZ with relevant documentation, source code and compiler so that he can modify it if necessary. The keyboard will be based on the Czech typewriter since people are familiar with this layout and it provides a very efficient method of acceting characters. JZ does not know anything about our organisation but JM vouces for him. The WP must be ready by September because JZ may be working abroad during academic year 1987-88." Zpráva z cesty Duncana Watta z 3.-5. dubna 1987, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 65 E-mail Jiřího Zlatušky autorce článku ze dne 19. června 2020.
- 66 „Please cancel all projects in the UK: Jiri's expert has written a genuine and perfect Czech word processing program (disk enclosed) which produces all special characters both on the screen and on a printer. I suggested to complete the program by including all special Slovak, Polish (and possibly Hungarian) characters and to enable the user to switch easily between the languages. This will now be done. With these possibilities, the program could become the samizdat-standard all over central Europe." Zpráva z cesty Wolfganga Stocka ze září 1987, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 67 Český editor *Morning Star* vznikl zhruba ve stejné době jako později velmi rozšířený *Text602 (T602)*. Tento program ale vznikl v rámci oficiální skupiny počítačových nadšenců Pražská 602, která se scházela pod hlavičkou Svazarmu. Jiří Zlatuška se pochopitelně o kontakty s oficiální organizací nesnažil a svůj program vytvořil nezávisle na *T602*.
- 68 Tištěné manuály se nacházejí ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 69 E-mail Jiřího Zlatušky autorce článku ze dne 19. června 2020.
- 70 V Praze používala počítač pro tisk *Lidových novin* skupina disidentů kolem Václava Havla a Petra Pitharta. Ti používali právě čip dodávaný Františkem Janouchem. Toto řešení bylo považováno za lepší než nový software, protože čip šlo jednoduše distribuovat.
- 71 „But it must not come to the Prague circles from Brno: they recommend that we take it, presenting it as a programme that is now widely current in the West." Zpráva Rogera Scrutonova ze setkání s Jiřím Zlatuškou v americkém Delaware ze dne 19. března 1988, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 72 Jiří Müller měl představu, že písařka bude schopná ve svém volném čase po práci přepsat 200 stran za měsíc. Tisk by navíc potřeboval další čas. Počítal s třemi hodinami pro jednu knihu. V edici *Prameny* plánovali vy-tisknout 100 knih, což by zabralo zhruba 2 měsíce při tisku 6 hodin denně.
- 73 E-mail Jiřího Müllera autorce článku ze dne 16. června 2018.
- 74 Dopis od J. (manželů Müllerových) Rogeru Scrutonovi ze dne 26. 11. (1988), uložený ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 75 „Those lasers have a high quality output of 8 to 10 copies per minute (like a xerox), while each dot matrix printer with single sheet does approx. 1 per minute (i. e. Laser is three times faster, and better, than even three matrix printers." Dopis Wolfganga Stocka Barbaře Dayové ze dne 20. dubna 1988, uložený ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.

- 76 Na rozdíl od laserových tiskáren, které byly tehdy v Československu velmi vzácné nejen v soukromých domácnostech, ale i v podnicích a ve veřejném sektoru. Brněnský disent by tak na sebe mohl zbytečně upoutat nechtěnou pozornost.
- 77 E-mail Jiřího Zlatušky autorce článku ze dne 19. června 2020.
- 78 E-mail Jiřího Zlatušky autorce článku ze dne 22. srpna 2020.
- 79 „The computer. This is in continuous use; Mr. G. had it till he went to America last November, since then Bronya has been typing the samizdat, J has been working out the manual and a third person has been learning how to use it. The first book to be completed on it is the translation of *Thinkers of the New Left*, which has reached the binding stage and will shortly be on its way to us.“ Zpráva z cesty Barbary Dayové z 26. března – 9. dubna 1988, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 80 Dopis J. (manželů Müllerových) Rogeru Scrutonovi ze dne 26. listopadu (1988), uložený ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 81 Dopis J. (manželů Müllerových) Rogeru Scrutonovi ze dne 14. února (1989), uložený ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 82 Nabízelo se zejména nakladatelství Rogera Scrutona *The Claridge Press*.
- 83 Jednalo se o kompresní program PKZIP.
- 84 „Possibly, I will have to send JM some technical information, too. I would like to do this, as before, by means of a disk in a brand new package of 10 disk (the disk will appear to be empty and needs two different programs to be readable under encrypted. Both of them JM already possesses).“ Zpráva z cesty Wolfganga Stocka ze září 1987, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 85 „He would very much like a video camera to make the film for the Jan Hus. He would like more suggestions as to what he should film besides the three I gave him. I said we would edit it here.“ Zpráva z cesty Jessiky Douglas-Homeové z 28. 1. – 3. 2. 1987, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 86 „J. M. has chosen a vid. camera. The JVC GX-N7: £699. This model is unavailable in CZ. This model is required because it corresponds with their vid. recorder, the only type available in CZ. and therefore capable of being repaired there.“ Zpráva z cesty Jamese de Candola z 26.–28. června 1987, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 87 Profesionálního a ve smyslu zapáleného a ve svém volném čase ve vzdělávacího kameramana.
- 88 Dopis J. (manželů Müllerových) Rogeru Scrutonovi datovaný 26. listopadu (1988), uložený ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 89 Podklady pro tento film v délce 1 hodina a 14 minut, které dokumentují stav křesťanských a židovských památek po čtyřiceti letech zanedbávání (1948–1988) je uložen ve videoarchivu Aleše Záboje. Některé z filmů je možné zhlédnout také prostřednictvím kanálu Youtube.
- 90 Z filmů věnujících se křesťanským a židovským kulturním památkám, které lze najít ve videoarchivu Aleše Záboje, můžeme zmínit například *Ghetto léto 1989* (o životních podmínkách židovské komunity ve Velkém Meziříčí) nebo *Pokání 1991* (dokument o postoji komunistické moci k sakrálním památkám v Čechách).
- 91 „We were able to film both the houses he lived in there, and to get into one of them and film the flat the Mahlers occupied.“ Zpráva z cesty Davida Matthewse z 14.–20. 8. 1989, uložená ve fondu Jan Hus Educational Foundation v podsбірce ODKAZU.
- 92 „In the courtyard of this house was the distillery run by Mahler's father; the buildings still exist, but they are dilapidated and about to be pulled down so we filmed them for almost certainly the last time. We also filmed the salon what used to be the Hotel Czap, and is now a run-down pub and community centre, where some of Mahler's earliest compositions were played. This salon will soon disappear, as the building is about to be turned into a post office and the salon divided up into offices.“ Tamtéž.

LITERATURA

- CÍSAŘ, J. 1989: *Video a odborné informace. Studijní texty*. Ústředí vědeckých, technických a ekonomických informací, Praha.
- DANIEL, O. 2016: *Kultura svépomoci: ekonomické a politické rozměry v českém subkulturním prostředí pozdního státního socialismu a postsocialismu*. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha.
- DAYOVÁ, B. 1999: *Sametová filozofie*. Doplněk, Brno.
- DĚD, J. 1987: Video na startovní čáře. *Amatérský film a video* 19 (27), č. 11, 256–257.
- DOLEŽAL, K. 2006: Mzdy a ceny včera a dnes. *Měsíc*. [cit. 2020-07-16] Dostupné z: <https://www.mesec.cz/clanky/mzdy-a-ceny-vcera-a-dnes/>
- KOMÁRKOVÁ, B. – MÜLLER, J. 1991: *Božena Komárková a její hosté. Eseje a rozhovory*. Evangelické manufakturní alternativní nakladatelství, Heršpice.

- KOVANDA, J. 2010: *Národní podniky jako dodavatelé videozábavy - oficiální videodistribuce celovečerních filmů v Československu 80. let* [online]. Brno. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta [cit. 2020-07-21]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/g844w/>.
- MILLEROVÁ, J. - NOVÁK, Z. - ZEMAN, T. 1987: K názvu „magnetoskop“. *Sdělovací technika*, č. 8, 285-286.
- OSLZLÝ, P. 2010: Galerie drogerie - Zlevněné zboží: Brno - Československo - 1986-1989 (koncept svobodných výstav v nesvobodné společnosti). In: *Brněnská osmdesátá*, 52-53. Muzeum města Brno, Brno.
- OSLZLÝ, P. 1993: Podzemní univerzita v Brně 1984-1989 (... 1990). (Příběhy, studie, rozhovory - fragment). In: *Podzemní univerzita. Vznik a organizace brněnských bytových přednášek a seminářů (1984-1989). Přednášky z filosofie a politologie*, 9-103. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno.
- PRIBÁN, M. a kol. 2018: *Český literární samizdat 1949-1989. Edice, časopisy, sborníky*. Academia a Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Praha.
- RŮŽICKOVÁ, A. 2001: Originální Videojournal. Pokus o ‚samizdatovou televizi‘. In: *Alternativní kultura. Příběh české společnosti 1945-1989*, 475-485. Lidové noviny, Praha.
- SOUKUPOVÁ, J. 2019: Textový editor pro český samizdat si utahoval z režimu, vzpomíná Zlatuška. *iDnes.cz: Brno a jižní Morava*. [cit. 2020-07-30] Dostupné z: https://www.idnes.cz/brno/zpravy/jiri-zlatuska-samizdat-textovy-editor-morning-star-historie-30-let-svobody.A190206_455890_brno-zpravy_krut
- UHDE, M. 2012: *Objevy pozdního čtenáře. „Druhé čtení“ českých autorů od Máchy k Havlovi*. Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), Brno.
- UHDE, M. 2013: *Rozpomínky. Co na sebe vím*. Torst, Praha.
- URBÁŠEK, P. 2005: Rozhovor s Jiřím Müllerem. In: M. Vaněk - P. Urbášek (edd.): *Vítězové? Poráženi?: životopisná interview. I. díl, Disent v období tzv. normalizace*, 573-615. Prostor, Praha.
- VANĚK, M. 2010: *Byl to jenom rock'n'roll? Hudební alternativa v komunistickém Československu 1956-1989*. Academia, Praha.

ARCHIVNÍ PRAMENY

- Moravské zemské muzeum, Oddělení dějin kultury antitotalitního zaměření, Fond Boženy Komárkové.
Moravské zemské muzeum, Oddělení dějin kultury antitotalitního zaměření, Fond Jan Hus Educational Foundation.

SUMMARY

The article *British support of Brno dissent groups in the 1980s* explores a significant chapter of Moravian cultural history. It is a treatise of Czech-British collaboration in the late 1980s. The work is structured by topics but clarifies chronological circumstances as well. The first chapter explores Mrs Bronislava and Mr Jiří Müller's samizdat activities. These were based on principles impacting their other unofficial operations, e.g. their efforts at blending dissenting areas with what was called the grey zone, consistent conspiracy or a pragmatic use of modern information technologies. The very beginnings of Brno dissent groups and the Jan Hus Educational Foundation, officially registered in Oxford as a charity organisation can be traced back to a personal encounter between Jiří Müller and Roger Scruton in April 1981. From the very beginning, Mr and Mrs Müller's samizdat activities were supported. In 1984, an electronic typewriter was transported to Brno as a tool for their efforts. In December of that year, the project of private home seminars was launched, organising lectures given by British academics whose trips to Czechoslovakia were mediated by the Jan Hus Educational Foundation. In this situation, a distinction had to be made between the missions of academics in charge of the content, and couriers in charge of procurement of material means for Brno dissenters. Besides private home seminars, private home film viewing sessions could be launched and later disseminated, largely thanks to videorecorders and TV sets provided by the Jan Hus Educational Foundation. One of the most important such home cinemas resided in the house of Miroslav Pospíšil, who, besides interpreting private home lecture sessions, provided dubbing for English films.

The history of Moravian samizdat was most profoundly impacted by the use of computers and printers. Books could be printed in multiple copies and could be safely stored on disquettes. Encrypted disquettes, in their turn, served secret communication between the British and Czech parties. Space is given to the production of Czech editor *Morning Star* whose author was Jiří Zlatuška. The last chapter is devoted to the chronologically newest technological device - the camcorder. The most significant videodocuments which could be made thanks to this acquisition are duly mentioned. Owing to the aforementioned devices, Brno's unofficial activities could be executed with a greater degree of professionalism.

Information technology in particular not only contributed to advances in samizdat but also to the production of Czech subtitles to foreign-language films. The present article strives at demonstrating the impact the Jan Hus Educational foundation had on the development of unofficial cultural activities in Brno. We try to point out the fact that even dissenting groups could, and very often did, use modern technological devices.